

ĮVADAS

Temos aktualumas. Pastaruoju metu Lietuvoje dėl prastų materialinio ir socialinio gyvenimo sąlygų smunka dalies šeimų dorovė, prastėja emocinis vaikų saugumas. Vis daugiau jų tampa socialinių blogybių aukomis. Pastebėtini dideli vaikų priežiūros, ugdymo bei elgesio kontrolės trūkumai. Tai ypač būdinga šeimoms, kurios gyvena žemiau skurdo ribos (Skurdo mažinimo Lietuvoje strategija, 2000). Vis daugiau vaikų niekur nesimoko ir nedirba, valkatauja, elgetauja. Nedorų suaugusiųjų ir bendraamžių jie įtraukiami į nusikalstamą veiklą, girtuokliavimą, narkomaniją. Socialiniuose pranešimuose apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje (Gyvenimo lygis ir žmogaus pasirinkimo galimybės, 1996–2001, Socialinis pranešimas, 1999–2001) bei oficialiuose Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidiniuose (Lietuvos vaikai, 2001, www.std.lt) pažymima, kad nuo 1990 m. daugiau kaip du kartus padaugėjo nusikaltusių nepilnamečių. Net tris kartus padidėjo nepilnamečių, padariusių sunkių kriminalinių nusikaltimų, skaičius. Antai, Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerijos parengtoje ataskaitoje apie švietimo būklę Lietuvoje (Lietuvos švietimas 2000, 2001, www.smm.lt) atkreipiamas dėmesys į nepilnamečių nusikalstamumo didėjimą. Vis daugiau nusikalsta jaunesnių vaikų. Dar stokojama mokslinių tyrimų, jų panaudojimo praktikoje galimybių atskleidimo.

Jau yra tyrimų, atskleidžiančių ugdomąją veiklą, susijusią su rizikos grupės vaikais. Visų pirma tai pasakytina apie tyrimus, kuriuose nagrinėjamas šeimos, aplinkos vaidmuo ir įtaka vaiko asmenybei. Pažymėtini Z. Bajoriūno (1978, 1994), B. Bitino (1974, 1994), K. Hobson (1993), B. E. Robinson (1993), P. Skin (1993), J. Litvinienes (1996), U. Mielke (1997), J. Vaitkevičiaus (1999), G. Kvieskienės (2000), L. Rupšienės (2000) tyrimai, skirti šeimai, socialinio vaidmeniui ir jų įtakai ugdytinio socialinei raidai. Atskleidę ypatingą šeimos aplinkos svarbą vaiko ugdymui ir įvertinę vaiko padėtį šeimoje V. Aramavičiūtė (1975) ir Z. Bajoriūnas (1994) nustatė, kad žalingiausi vaiko ugdymui šeimoje yra nenormalūs tėvų tarpusavio bei vaikų ir tėvų santykiai, jų nepasitikėjimas tėvais ir šeimos irimas.

Siekiant Lietuvoje gerinti vaikų ugdymą šeimose, vis didesnis dėmesys skiriamas jų ugdymo būklės psichopedagoginei analizei. Pavyzdžiui, G. Kvieskienė (2000) teigia, kad, sumažėjus vaikų užimtumui, socialiai reikšminga paskutinio dešimtmečio veikla, vis daugiau moksleivių nelanko mokyklos, nusikalsta. Analogiško tyrimo, atlikto Vokietijoje (lyginant didžiųjų Europos miestų padėtį), išvados aptinkamos ir P. Hansbauer (1998) mokslinėje studijoje. G. Valickas (1997) Lietuvoje nagrinėdamas asocialaus elgesio psichologines ištasas, pažymėjo kad, asocialus elgesys yra „polideterminuotas“ reiškinys. Jam kuriantis sąveikauja įvairių lygmenų veiksniai. Vienas iš jų yra žiniasklaida. Ją analizuoja

A. Dobryninas (2000). Kitas veiksnys yra bendraamžių įtaka. Ją socializacijos procese nuodugniai tyrinėjo L. Žadeikaitė (1990), H. Remšmidt (1994), P. Hansbauer (1998), M. Barkauskaitė (2000, 2001), F. Schallenberg (2000), V. Mudrik (2000), F. Mustaeva (2001). Jų darbuose ypatingas dėmesys skiriamas vaiko individualybei. Originalus ir išsamus yra M. Barkauskaitės (2001) tyrimas, kuriame detalai atskleidžiama paauglių elgesio dinamika.

Kai kurių psichologų ir teisininkų darbuose nagrinėjami nusikalstamumo prevencijos klausimai. Pavyzdžiui, P. Laurie (1965), A. Dapšys (1984), A. Čepas (1973, 1986), V. Justickis (1984, 1993, 2001), P. Kratcoski (1990), G. Keiser (1993), A. Mergen (1995), H. Janssen (1997), G. Babachinaitė (2000), G. Hochriakov (2000) pateikia sociokriminalinius ir psichokriminalinius tyrimus. Juose didelis dėmesys skiriamas vaikų teisės pažeidimų sąlygoms bei jiems taikomų prevencijos priemonių efektyvinimo galimybėms atskleisti.

Disertacijos temai yra svarbūs L. Slavinovs (1958, 1998), J. Laužiko (1970, 1993), V. Aramavičiūtė (1975), A. Jakovlevo (1977), Z. Bajoriūno (1978), M. Akimovos ir V. Kozlovos (1980), R. Paulausko (1988), S. Ehly (1989), H. Bovet (1994) fundamentiniai tyrimai, kuriuose, be bendrų vaikų ugdymo sąlygų nagrinėjimo, dėmesys skiriamas ir individualiam darbui su vaikais, padariusiais teisėtarkos pažeidimų ir nusikaltimų.

Vis labiau domimasi individualiu darbu ir individualiu priėjimu prie vaikų. Nagrinėdama jas V. Aramavičiūtė (1975) parodė, kad vaikų elgesio sutrikimai gali būti netinkamų emocinių ryšių su kitais žmonėmis rezultatas.

Individualus darbas su vaikais yra sunkus ir sudėtingas. Z. Bajoriūnas (1978) atkreipia dėmesį į tai, kad individualų darbą su paaugliais teisėtarkos pažeidėjais sunku tirti dėl to, kad dalis šeimų nori išsaugoti šeimos paslaptis ir vengia kalbėti apie tikrąsias jų vaikų nusizengimų priežastis arba jų nesuvokia.

M. Barkauskaitė (2000), nuosekliai ištyrusi paauglių tarpusavio santykių sociopedagoginę dinamiką, padarė išvadą, kad dirbant individualų ugdomąjį darbą su paaugliais teisėtarkos pažeidėjais trumpalaikės prevencinės priemonės neduoda svarių rezultatų.

Esant sudėtingai vaikų nusikalstamumo situacijai mūsų šalyje, 1997 m. kovo 6 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinę programą (Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa, 1997). Ja siekiama sukurti vaikų teisių apsaugos ir jų nusikalstamumo prevencijos konkrečias priemonių programas apskrityse, miestuose ir rajonuose. 1997 m. Klaipėdos apskrityje buvo pradėtas rengti delinkventumo rizikos veiksnių, lemiančių vaikų ir paauglių elgseną, teritorinis monitoringas (Bitinas, Juodaitytė, Rupšienė, 1997). Tai rimtas indėlis į prevencinės pedagogikos, panaudojant mokyklinį monitoringą, kūrimą. Ta-

čiau kol kas nėra atlikto išsamaus mokslinio mokyklinio monitoringo tyrimo, atlikto konkrečiomis sąlygomis (teoriniu ir praktiniu aspektais). Ką tik minėtų autorių nurodytos mokyklinio monitoringo galimybės yra realus akstinas disertacijos tyrimui pasirinkta tema organizuoti ir plėtoti, atliekant individualų darbą su rizikos grupės vaikais.

Mokyklinio monitoringo tyrimų, nuosekliai atliktų ir apibendrintų Lietuvoje nėra. Tokio darbo pavyzdžių neaptikta ir užsienyje, ypač leidiniuose, skirtuose psichopedagoginei ar socialinei pedagoginei rizikos grupės vaikų nusikalstamumo prevencijos veiklai nagrinėti. Stokojama mokslinių tyrimų, skirtų būtent individualaus darbo realizavimui, taikant mokyklinį monitoringą.

Tyrimo objektas – rizikos grupės vaikų ugdymas.

Mokslinė problema – individualaus darbo su rizikos grupės vaikais, taikant mokyklinį monitoringą, psichopedagoginės sąlygos.

Tyrimo tikslas – atskleisti individualaus ugdomojo darbo su rizikos grupės vaikais gilinimo, turtinimo bei plėtos ypatumus, naudojantis mokyklinio monitoringo privalumais.

Tyrimo uždaviniai:

1. Padaryti artimos disertacijos temai mokslinės literatūros analitinę apžvalgą.
2. Atskleisti disertacijos temos įvardinimo pagrindines sąvokas ir tyrimo teorines nuostatas.
3. Išryškinti mokyklinį monitoringą kaip delinkventinio elgesio vaikų socialinės ir psichopedagoginės korekcijos veiksnį.
4. Nustatyti individualaus darbo su rizikos grupės vaikais ypatumus.
5. Numatyti rizikos grupės vaikų elgesio korekcijos monitoringo sąlygomis perspektyvas.

Tyrimo hipotezė. Rizikos grupės vaikų elgesio koregavimas, taikant mokyklinį monitoringą, grindžiamas šiomis prielaidomis:

- o individualaus darbo su rizikos grupės vaikais gerinimo ir tobulinimo, jų teisėtvarkos pažeidimų ir nusikaltimų socialinės ir psichopedagoginės profilaktikos tobulinimo galimybės sėkmė glūdi ugdytinių konkrečių gyvenimo sąlygų atitinkamoje teritorijoje ir elgesio kitimo istorijoje;
- o mokyklinis monitoringas efektyvus esant didelei rizikos grupės vaikų įvairovei (kai rizikos grupės vaikai sudaro didesnę dalį). Būtina sąlyga – nenaudoti prievartos, nepažeisti vaikų ir jų artimųjų asmens laisvių, garbės ir orumo, savarankiškumo, žmoniškumo.

Tai įmanoma atskleisti **teoriškai** įvertinus su disertacijos tema susijusius Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbus, bei **praktiškai** – taikant mokyklinį monitoringą, pažinus minėtų vaikų gyvenamojoje vietovėje elgesį, nenaudojant smur-

to, nepažeidžiant humaniško. Panaudojus sukauptą medžiagą, kartu su ugdytiniais įmanoma įgyvendinti užsibrėžtus tikslus.

Tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo 872 *Trakų r. Lentvario Motiejaus Šimelio- nio vidurinės mokyklos* V – X klasių mokiniai (iš jų 468 berniukai (53.7 %) ir 404 mergaitės (46.3 %)), jų tėvai, mokytojai, mokyklos administracija, seniūnijos ir policijos nuovados darbuotojai.

Tyrimo eiga. Rizikos grupės vaikų elgsenos mokyklinio monitoringo galimybės organizuojant individualų darbą buvo tiriamos 1996/97 – 2001/02 m. *Trakų r. Lentvario Motiejaus Šimelio- nio vidurinėje mokykloje*. Tyrimas buvo atliekamas natūralaus ugdymo projekto tvarka suderinus su rajono švietimo skyriaus ir mokyklos vadovybe bei atsizvelgus į kompiuterinės programos autorių rekomendacijas (Bitinas, Juodaitytė, Rupšienė, 1997) ir kitų autorių tyrimus, susijusius su disertacijos tema. Kompiuteriniame registre, vadovaujantis Vaiko teisių konvencija (2001), Lietuvos respublikos švietimo įstatymu (1998), Lietuvos respublikos švietimo įstatymo projektu (2001), Lietuvos respublikos asmens duomenų apsaugos įstatymu (2000, www.ada.lt), Europos parlamento ir tarybos direktyva dėl asmens apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (1995, 1997) bei šalyje galiojančiais teisiniais aktais, buvo kaupiama informacija, naudotina tik konkrečiam vaikui, jo tėvams ar teisėtiems globėjams bei dirbančiam pedagogui. Tuo siekiama, kad informacija apie konkretų vaiką ir jo elgesį nebūtų naudojama kaip baudimo priemonė. Ji fiksuojama klasės auklėtojų, atskirų pedagogų, tėvų ar kitų pareigūnų teikimu, su informacijos turiniu visuomet supažindinamas konkretus vaikas. Čia pat, kompiuteriniame registre nuolat pažymima tyrimo eiga ir rezultatai. (Konkretūs pedagogų nuveikti darbai, konkretūs tyrėjo ir ugdytinių sutartini veiksmai ir kt.). Prieš pradėdant tyrimą, su juo buvo supažindinti mokykloje dirbantys pedagogai, tėvai ir moksleiviai. Tai leido objektyviai įsigilinti į vaikų elgesį, išvengti baimės, susijusios su nežinomybe, išvengti nereikalingų dalyvaujančiųjų ugdomajame projekte gynybos mechanizmų.

Disertacijoje taikyti **tyrimo metodai:**

1. Pedagoginės, psichologinės, teisinės ir kt. literatūros, švietimo sistemos ir kitų norminių dokumentų, susijusių su disertacijos tema, *analitinis apibendrinimas*. Jis taikytas atskleidžiant svarbesnius tiriamos problemos klausimus, rašant disertacijos tyrimo teorinius metmenis.

2. Mokyklinio monitoringo taikymo, atliekant individualų darbą su rizikos grupės vaikais, *psichopedagoginė analizė*. Ji naudota mokyklinio monitoringo kaip *ugdymo projekto* realizavimo (vyksmo) kokybei nustatyti, jo galimybės ir galimiems trūkumams iširti.

3. Rizikos grupės vaikų elgesio pakitimų tikslinis ir sistemingas *stebėjimas*, taikant jį kompiuteryje buvo fiksuojami tyrimui reikšmingi faktai, susiję su disertacijos tema.

4. Individualūs, nuoširdūs, konfidencialūs *pokalbiai* su rizikos grupės vaikais, jų tėvais ir artimaisiais. Surinktos medžiagos pagrindu patikslintas ir praplėstas kompiuterinis duomenų bankas.

5. *Matematinės statistikos metodai*. Juos naudojant atliktas tyrimo duomenų įvertinimas. Duomenys apdoroti kompiuterinėmis programomis Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 10.0.7 for Windows (SPSS X, 1984) ir PAULA (Bitinas, 1998).

Tyrimo rezultatų naujumas. Disertacija „Rizikos grupės vaikų elgesio koregavimas taikant mokyklinį monitoringą“ yra pirmasis atliktas Lietuvoje tyrimas, skirtas vaikų nusikalstamumo ankstyvosios prevencijos įgyvendinimui ugdymo institucijų lygmenyje. Pirmą kartą naudojant šiuolaikines informacines technologijas nustatomi vaikų teisėtvarkos pažeidimų ir nusikalstamumo prevencinio darbo individualizavimo privalomumai ir perspektyvos. Mokyklinio monitoringo taikymas praktikoje pagrįstas konkrečiu empiriniu tyrimu ir jo realizavimu.

Tyrimo rezultatų teorinis reikšmingumas. Teritoriniu aspektu atskleistos mokyklinio monitoringo individualaus darbo su rizikos grupės vaikais veiksmingumas. Teoriškai apibendrinti monitoringo ugdomojo projekto tyrimų rezultatai, gauti dirbant individualų darbą su rizikos grupės vaikais. Atskleidus mokyklinio monitoringo individualaus darbo ypatybes, padarytos teorinio pobūdžio išvados. Vaikų ugdymas pagrįstas individualaus priėjimo monitoringo ugdomojo veiksmingumo gerinimu, korekcijos taikymo sąlygų ir perspektyvų psichopedagoginiu įvertinimu.

Tyrimo rezultatų praktinis reikšmingumas. Jis apibūdinamas tiksliai realios situacijos įvertinimu, ištiriant vaikų polinkį į delinkventinį elgesį, kaip svarbų ir aktualų socialinį ir psichopedagoginį reiškinį. Jo pažinimas leidžia nustatyti tiriamųjų elgesio tendencijas, suteikia galimybę iš anksto užbėgti už akių neigatyviems veiksams. Praktinę rezultatų reikšmę pabrėžia tai, kad pateikiamas nuodugnus kokybinis individualaus darbo apibendrinimas bei atskleidžiamos individualaus darbo su rizikos grupės vaikais koregavimo galimybės, paremtos būtent mokslinio tyrimo išvadomis.

Darbo rezultatų skelbimas. Gauti rezultatai buvo pateikti pranešimuose, skaitytuose tarptautinėse ir respublikinėse konferencijose: 2000 m. – IV Lietuvos edukologijos doktorantų ir jų vadovų konferencija. KU, Klaipėda. Pranešimas „Mokyklos prevencinis monitoringas“; 2001 m. – Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. VIII tarptautinė mokslinė konferencija. VPU, Vilnius. Praneši-

mas „Profilinis mokymas: moksleivių poreikiai ir tikrovė“; 2001 m. – Socialinis darbas demokratėjančioje visuomenėje: realijos ir perspektyvos. Tarptautinė mokslinė konferencija. LTU, Vilnius. Pranešimas, skaitytas kartu su prof. habil. dr. Z. Bajoriūnu „Paauglių agresija mokykloje (psichopedagoginis aspektas)“; 2001 m. – Ugdymo realijos ir aktualijos. Doktorantų ir magistrantų bei jų mokslinių vadovų mokslinė – praktinė konferencija. VPU, Vilnius. Pranešimas „Moksleivių tarpusavio agresija“; 2001 m. – V Lietuvos edukologijos doktorantų ir jų vadovų konferencija. LKKI, Kaunas. Pranešimas „Moksleivių poreikių tenkinimas informacinėje visuomenėje“; 2001 m. – Socialinis pedagogas besikeičiančioje visuomenėje. ŠMM – VPU, Vilnius. Darbo grupės „Socialinės pedagoginės praktikos kūrybinė laboratorija“ vadovas; 2001 m. – Komercinis ir seksualinis išnaudojimas ir kitos prievartos prieš vaikus formos. Tarptautinis seminaras. Vilnius – Oslas. Pranešimas „Agresija ir prievarta moksleivių tarpe“.

Disertacijos sandara ir apimtis. Darbą sudaro įvadas, 2 skyriai (pagrindinių terminų žodynas, tyrimo teorinės nuostatos, tyrimų metodika, rezultatai ir jų analizė), išvados, praktinės rekomendacijos, literatūros sąrašas, 12 schemų, 8 diagramos, 5 lentelės, 5 priedai. Bendra apimtis 120 puslapių. Panaudoti 232 literatūros šaltiniai (iš jų 103 užsienio kalbomis).

TRUMPAS DISERTACIJOS TURINYS

Įvade aptariamas temos aktualumas, suformuluojama mokslinė problema. Nurodomas tyrimo objektas, tikslas, uždaviniai, darbo hipotezė, aprašomi tyrimo metodai. Pagrindžiama disertacijos tyrimo realija. Nusakomas darbo mokslinis naujumas, teorinis ir praktinis reikšmingumas.

Pirmoje disertacijos dalyje:

- aptariami pagrindiniai disertacijoje vartojami terminai;
- išryškintos ir pagrindžiamos teorinės tyrimo (socialinės pedagoginės, psichopedagoginės, socialinės kriminologinės) nuostatos išsamiam vyksmui;
- atskleidžiamas mokyklinis monitoringas kaip delinkventinio elgesio vaikų psichopedagoginės korekcijos veiksnys.

Mokslinėje pedagoginėje, psichologinėje, teisinėje literatūroje dažnai skirtingai aiškinami terminai, susiję su disertacijos tema. Kiekvienos mokslo šakos mokslininkai kiek skirtingai juos apibrėžia. Disertacijoje atkreipiamas dėmesys į šiuos terminus: *rizikos grupės vaikai* (beglobiai, asocialių, nedarnių šeimų ugdytiniai, nuolatos patiriantys psichologinę, fizinę, seksualinę prievartą; vaikai, pasižymintys agresyviu elgesiu, atstumti bendraamžių bei padarę smulkių nusizengimų bei nusikaltimų. Jie laikomi disertacijos tyrimo objektu. Jo pažinimas bei tyrimas organizuojamas paisant individualaus priėjimo principo, grin-

džiamo mokykliniu monitoringu), *individualus darbas* (jo esmę sudaro individualaus priėjimo principo realizavimas ugdymo procese), *prevencija* (ji suprantama kaip pagrindinė ugdymo kryptis, ugdymo metodų visuma, dirbant su rizikos grupės vaikais), *mokyklinis monitoringas* (tai socialinio monitoringo atmaina, apimanti sistemingą ir nuoseklų informacijos apie negatyvią vaikų elgseną rinkimą bei surinktos informacijos analizavimą, atliekamą kompiuteriu).

Tyrimo teorinėmis nuostatomis suprastinas disertanto pasirengimas suvokti Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbus, susijusius su jo nagrinėjama problema, t. y. individualaus darbo su rizikos grupės vaikais taikant mokyklinį monitoringą gerinimu, jo vyksmo organizavimu, koordinavimu, nuoseklumu, siekiant realizuoti numatytą tyrimą. Jo nuostatos taip pat glaudžiai susijusios su tikslinga socialine ir psichopedagogine veikla, skirta išankstinei vaikų teisėtvarkos pažeidimų ir nusikaltimų profilaktikai. Teorinės nuostatos daugeliu atvejų lemia disertacijos tyrimo tikslą ir su juo susijusius veiksmus, daro juos pastoviais, paisant viso tyrimo eigos lankstumo ir kintamumo.

Socialinė pedagoginė nuostata tiesiogiai susijusi su socialinių ir pedagoginių veiksnių, ugdant vaiką, sąveika. Rizikos grupės vaikų ugdymas turi glaudų ryšį su šeima, bendraamžiais, žiniasklaida. Kiekvienas iš jų specifiškai veikia ugdytinių *individualumą*, priklauso nuo jų *vidinės pozicijos ir autonomijos*. Šeimos, bendraamžių ir žiniasklaidos poveikis ugdytiniams yra tolydžio trunkantis ir daugeliu atvejų lemiantis jų elgseną, ypač, jei tarp minėtų grandžių yra glaudi sąveika. Tačiau daug kas priklauso ir nuo kiekvieno ugdytinio individualybės, jo gyvenimo sąlygų ir jų kitimo istorijos realybės.

Tyrimo psichopedagoginė nuostata tiesiogiai siejasi su vienos ar kitos vaiko ugdymo teorinės krypties taikymu, veikla, padedančia rūpintis tiriamųjų vystymusi, jų individualybe ir elgesio raida. Juolab, kad jau minėti veiksniai (šeima, bendraamžiai, žiniasklaida) veikia ne atskirai, o kartu (tik atskirais gyvenimo periodais vieni iš jų daro didesnę įtaką ugdytinių elgesiui, kiti – mažesnę). Be to, dar egzistuoja ir kiekvieno vaiko savitas požiūris į jam skirtą poveikį bei atsakas į jį.

Tiriant nustatyta, kad *psichoanalitinė asmenybės raidos teorija*, dirbant su rizikos grupės vaikais, svarbi vidinio konflikto *individualumui* suvokti ir *individualiam* psichopedagoginiam darbui su jais organizuoti. *Bihevioristinė asmenybės raidos teorija* padeda iš dalies išsiaiškinti ugdytojų ir ugdytinių *individualias* reakcijas ir atsakymus į taikomus dirgiklius, nors lieka neaiškios atsakomosios ugdytojo ir ugdytinių reakcijos, kurias lemia jų sąmonė ir jausmai. Mat vaiko sąmonė ir elgesys nėra tapatūs. Be to, būtina atsižvelgti į atsakomųjų reakcijų prigimtį, slypinčią visoje vaiko elgesio ir gyvenimo sąlygų kitimo istorijoje. *Socialinio išmokymo asmenybės raidos teorija* turi reikšmės *individua-*

laus darbo su vaiku psichopedagoginei korekcijai, bandymams atskleisti ir išmintingai traktuoti būtent jų elgesio išmokimo savitumą ir gyvenimo sąlygų realybę. *Kognityvinė asmenybės raidos teorija* svarbi vaiko *individualių* pažintinių gebėjimų ugdymui gerinti ir tobulinti, jo tikrajam „aš“ realizuoti, kūrybos laisvei, išsiskleidimo situacijai, originalumo siekiam, norams pertvarkyti mikroaplinką. *Individualioji psichologija* yra reikšminga vaikų ugdymo unikalumui, jo gilinimui ir plėtrai, kokybiškų *individualių* pasiekimų paieškoms ir realių sąlygų sudarymui, ugdytinių netinkamo elgesio *individualiai* korekcijai. *Humanistinė asmenybės raidos teorija* padeda siekti vaikų gyvenimo pilnatvės, dvasinės ramybės, žmogiškumo ir žmoniškumo ugdymo *individualizavimo*, svarbiausių jų poreikių patenkinimo.

Disertacijoje parodoma, kad visos asmenybės raidos teorijos (psichoanalitinė, bihevioristinė, socialinio išmokimo, kognityvinė, individualioji, humanistinė) reikšmingos vaikų negatyvios veiklos formavimosi kompleksiskumui, lemiamam jų vidinių galių, įveikti. Kiekviena teorija savaip *svarbi tiriant individualų darbą su rizikos grupės vaikais mokyklinio monitoringo taikymo sąlygomis*.

Pažymėtina, kad socialinė kriminologinė nuostata remiasi prielaida, kad vaikų ir jaunimo teisėtvarkos pažeidėjų nusikalstamas elgesys yra dėsningas reiškinys, kuriam daro įtaką konkrečios socialinės bei individualios aplinkybės (Cullen, Burton, 1994). Skirtingų teorijų atstovai, nagrinėjantys asocialaus elgesio formavimosi raidą, pabrėžia vaikų nusikalstamumo problemos sudėtingumą ir jos sprendimo kompleksiskumą. Mat, pasak E. V. Franklio (1998), negatyvus elgesys negali būti kildinamas tik vadovaujantis biologiniais, psichologiniais, socialiniais veiksniais. „Visiškai paaiškinti kieno nors nusikaltimą, – rašo V. Franklis, – būtų tolygu pateisinti jo ar jos kaltę ir regėti jame ar joje ne laisvą ir atsakingą žmogų, bet taisytiną mašiną“ (Frankl, 1998, p. 132). Netikslinga vienu teorijų pranašumą pabrėžti kitų atžvilgiu. Teisininkai ir kriminalistai, pripažindami kiekvienos teorijos reliatyvumą, teigia, kad šimtametę istoriją turinčios psichologų, sociologų, kriminologų ir kitų sričių specialistų nusikalstamumo problemų įžvalgos, turi dalį tiesos, pagrįstos empiriniais tyrinėjimais (Kerner, 1991; Шнейдер, 1994; Bluvsteinas, 1994; Walter, 1995; Mergen, 1995; Will, 1997; Sakalauskas, 2000; Хохпяков, 2000; Justickis, 2001). Pavyzdžiui, *kriminalinės asmenybės teorija* akcentuoja nusikalstamumo natūralumą ir gyvenimo sąlygų kitimo vaiko biopsichinio vystymosi istorijoje neišvengiamumą. Elgesio priežasčių ieškotina paisant vaiko individualybės, jo asmeniškumo. *Socialinės kontrolės teorija* nagrinėja prieštaravimų tarp vaiko *individualių* galimybių ir egzistuojančių visuomenėje, šeimoje, mokykloje vertybių įveikimą. Jos reikšmingos vaiko vidinei emocinei įtampai mažinti, atkreipiant dėmesį į

nusikalstamumą kaip *individualų* atsaką į išorinius jam nepageidautinus veiksmus. *Socialinės kontrolės neutralizacijos teorija* yra svarbi potencialių nusikaltėlių nuostatų tikrosioms prasmėms išskirti bei įvertinti, visuomeniniam sąmoningumui ugdyti, tolerancijos riboms skirti, vaiko individualybės plėtrai didinti, ugdytinių elgesio kontrolės riboms nustatyti, ugdytojų psichopedagoginiam lankstumui didinti. Minėta teorija padeda nustatyti ugdytojų ugdomųjų veiksmų pagrįstumą, kai neutralizuojami vaikų nusikaltimai. *Subkultūros teorija* nagrinėja kultūrinės aplinkos poveikį vaiko *individualybei*, atskleidžia jo elgesio priežastis bendrosios brandos kontekste. *Socialinė struktūrinė teorija* atskleidžia vaikų grupių reakcijas į atskiro vaiko kaip *individualybės* nusikalstamą elgesį. *Socialinio konflikto teorija* yra reikšminga kai kurių autorių polinkiui vaiko elgesį teoretizuoti ar apsiriboti moralizavimu. Socialinio konflikto teorijos atstovų idėjos svarbios rizikos grupės vaikų elgesio prevencijai organizuoti, nes jos parodo, kad vaikystėje patirtas smurtas ir prievarta transformuojasi į neapykantą visuomenei.

Įvertinus įvairių teorijų gausą, labiau pastebimos realios galimybės kurti ir įgyvendinti efektyvias vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencijos priemones. Socialinė veikla, ugdymo persmelkti socialiniai ryšiai, kompetentingumas teisėtvarkos pažeidimų prevencijos darbe, bendravimo kultūra, etc., gali būti laikytini pagrindiniais efektyvios prevencinės veiklos sudėtiniais elementais. Be to, atskleidus įvairių sociokultūrinių teorijų, daugeliu atvejų pozityvių, esmę, atkreiptinas dėmesys į *individualaus darbo efektyvinimo galimybes*, kai subordinuojami nusikalstamumą aiškinančių teorijų privalumai.

Nagrinėjant vaikų nusikalstamumą, jo raidą, priežastis, taikomas poveikio priemonės, atkreiptinas dėmesys į būtinumą žvelgti į problemą kaip visuminį reiškinį, priklausantį nuo daugelio veiksnių. Mat, *skirtingų teorijų nuostatos daugeliu atvejų lemia individualaus darbo su rizikos grupės vaikais kokybę*.

Mokyklinio monitoringo kaip delinkventinio elgesio vaikų psichopedagoginės korekcijos veiksnio išskyrimas sietinas su disertacijos teoriniais metmenimis. Jo išskyrimą lemia teorinė ir praktinė monitoringo esmė. Ji suponuoja monitoringą kaip socialinio ugdymo individualizavimą, padedantį susisteminti prastą rizikos grupės vaikų elgesį.

Statistikos departamento duomenimis (Lietuvos vaikai, 2001), iš 2000 m. padariusių nusikaltimus vaikų 61,9 % mokėsi, 38,1 % niekur nedirbo ir nesimokė. Didėjantis šeimos nestabilumas, mokslo prestižo mažėjimas, ekonominė krizė, dvasinių vertybių nuosmukis ir kt. lėmė greitą nepilnamečių, padariusių nusikaltimus jaunėjimo tendenciją: 14–15 m. amžiaus vaikų lyginamoji dalis 1991 m. buvo 28.4 %, 1995 m. – 31.5 %, 2000 m. – 29 % (Gyvenimo lygis ir žmogaus pasirinkimo galimybės, 1997; Lietuvos vaikai, 2001). 2000 m. vaikai

padarė 5519 nusikaltimų. Nepilnamečiai padarė apie 17 % visų išaiškintų nusikaltimų, iš kurių ketvirtadalis yra sunkūs kriminaliniai nusikaltimai (www.std.lt; www.nplc.lt). Analizuojant duomenis apie nepilnamečius, padariusius nusikaltimus, pastebima neigiama tendencija – ketvirti metai jų skaičius didėja. Tai nauja, negatyvi vaikų elgesio kryptis – ketvirti metai daugėja pavojingas veikas padariusių vaikų iki 10 metų amžiaus skaičius. Ji pastebima vertinant vaikų nusikalstamumą viešose vietose (Regioninė monitoringo ataskaita Nr. 7, 2001).

Mokyklinio monitoringo galutinė paskirtimi disertacijoje laikoma vaikų nusikalstamumo prevencija. Ji suprantama kaip sistema socialinių, pedagoginių, psichologinių, teisinių, medicininių ir kt. priemonių, padedančių iš anksto užbėgti už akių vaikų teisės pažeidimams ir nusikaltimams. Ypatingas dėmesys skirtinas tiems vaikams, kurie jau pažeidinėja teisės normas. Mokyklinis monitoringas siaurąja prasme suvokiamas kaip individualus darbas su tais, kurie jau pažeidinėja elgesio normas.

Mokslinės literatūros apie prevencinių priemonių taikymą psichopedagoginė analizė parodė, kad pavienės priemonės teigiamų rezultatų nedavė ir neduoda (Laurie, 1965; УСТИНОВА, 1978; Paulauskas, 1988; Ehly, 1989; Kratcoski, Kratcoski, 1990; Walter, 1995; Dapšys, 1995; Hansbauer, 1998; Vileikienė, Gečėnienė, 1999; Kviessienė, 2000; Schallenberg, 2000, www.kvv.se ir kt.). Prognozuotina, kad išmintingai ir konkrečiai realizuojant nacionaliniu mastu sukurtą programą galima surasti efektyvesnių galimybių išankstiniams teisėtvarkos pažeidimams ir nusikaltimams užkirsti kelią. Jau aštuntajame dešimtmetyje teisininkai atkreipė visuomenės dėmesį į pirminės informacijos apie nepilnamečių teisėtvarkos pažeidimus kaupimo būtinumą (Nepilnamečių teisėtvarkos pažeidimų prevencija, 1979). Informacinėje visuomenėje neabejojama, kad kiekvieno darbo, koks jis bebūtų, pagrindą sudaro svarbios, veiksmingos, optimalios informacijos apie rūpimą reiškinį turėjimas. Derama ir laiku gauta, objektyvi informacija leidžia išsamiau analizuoti esamą padėtį, daryti pagrįstas prielaidas, mažinti subjektyvizmo pasireiškimą vertinant rizikos grupės vaikų elgesį. Informacija apie vaikų daromus teisės pažeidimus ir nusikaltimus turėtų būti laiku gaunama. Mat dažnai apie vaiką ji pradeda rinkti tik jam nusizengus. Socialinės pedagogikos specialistai pagrįstai tvirtina, kad ypač svarbu žinoti rizikos grupės vaikų gyvenimo, auklėjimo šeimoje sąlygas, jų materialinę ir buitinę padėtį (Bajoriūnas, 1978, 1994; Kviessienė, 2000; Schallenberg, 2000). A. Dapšio žodžiais, operavimas minėto pobūdžio informacija leidžia tiksliau organizuoti profilaktinį auklėjamąjį darbą, t.y. užtikrinti reikalingas vaiko ugdymosi sąlygas bei individualaus darbo su jais perimamumą, etc. (Nepilnamečių teisėtvarkos pažeidimų prevencija, 1979).

Mokykliniam monitoringui yra būdingas sistemingas ir nuoseklus informa-

cijos apie negatyvią vaikų elgseną rinkimas, jos nagrinėjimas bei analizavimas. *Duomenų registracija nėra savitikslių sistema, o siekis vertinti, analizuoti, prognozuoti, nustatyti poveikio pokyčius.* Nustatyta, kad preliminarusis informacijos įvertinimas svarbus operatyviau diferencijuojant ugdomąjį darbą su nepilnamečiais, linkusiais įvykdyti teisės pažeidimus, ir numatant atitinkamus rizikos veiksmus (Воспитание трудного ребенка, 2001). Išsamesnė duomenų analizė ypač reikalinga *pradedant individualų auklėjamąjį darbą* su labiausiai rūpimais rizikos grupės vaikais, planuojant ir organizuojant ugdymo institucijų prevencinį darbą su jais.

Remiantis išstudijuota socialine, pedagogine ir psichologine literatūra apie individualų darbą su rizikos grupės vaikais ir disertacijos autoriaus šešerių metų patyrimu organizuojant mokyklinį monitoringą *Trakų r. Lentvario M. Šimelioinio vidurinėje mokykloje* galima tvirtinti, kad svarbi socialinė, psichopedagoginė monitoringo problema yra jo veiksmingumas, pagarba vaiko asmenybei, jo laisvų apsisprendimų savarankiškai ir atsakingai gerinti savo elgesį jų pačių ir visuomenės labui. Kompiuteryje fiksuojami faktai neturėtų virsti bausme ar bauginimu, o priešingai – padėti vaikams bendrauti su ugdytojais siekiant bendrą ugdymo ir ugdymosi tikslų. Mokyklinis monitoringas su jo pasekmėmis gali būti panaudojamas atitinkamos teritorijos vaikų elgesiui prognozuoti, jei jis taikomas humaniškaisiais siekiais ir yra individualaus darbo su rizikos grupės vaikais veiksnys.

Taikant mokyklinį monitoringą svarbus vaidmuo tenka *socialiniam* ugdymo individualizavimui. Jį palengvina sistemingai ir tikslingai kaupiama informacija apie rizikos grupės vaikų gyvenamąją teritoriją ir juos pačius. Informacijos kaupimui pritaria sociologai teigdami, kad pirma dera ieškoti priežasčių tose socialinėse terpėse, kur vaikas yra nuolat veikiamas ir kur įmanoma būtų kontroliuoti ir daryti įtaką jų vyksmui (The Sociology of Crime and Delinquency, 1962).

Konkrečiau empirinio tyrimo analizė parodė, kad mokyklinis monitoringas dirbant su rizikos grupės vaikais vertintinas *dviem* aspektais.

Pirmasis aspektas. Naudojant kompiuterinės sistemos bendrąjį registro lentelę įmanoma nesunkiai, žinant miesto planą (gatvių ir rajonų išsidėstymą), moksleivių migravimo srautus, išskirti miesto vietas, kur yra padidėjęs rizikingumas. Šiuose rajonuose (gatvėse) gyvena ne tik rizikos grupės vaikai, bet jiems *taip pat* daro įtaką įvairūs rizikos veiksniai. Todėl moksleiviai, gyvenantys vieni šalia kitų, kurių poelgiai jau fiksuoti, laikytini galimais *rizikos grupės vaikais*. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dar nesusiformavus asmenybei ir svarbių poreikių nepatenkinimas socialioje aplinkoje skatina vaikus prisijungti prie asociacijos grupės.

Antrasis aspektas. Jau minėta bendroji duomenų registro lentelė leidžia grupuoti įvairaus amžiaus moksleivius ir stebėti: a) rizikos grupės vaikų tarpusavio santykius; b) socialaus elgesio ir rizikos grupės bendraamžių vaikų bendravimą.

Rizikos grupės bendraamžių tarpusavio ryšiai, jų bendravimo su socialaus elgesio vaikais stebėjimas bei sistemingas ir objektyvus mikrosociumo pažinimas (nagrinėjimas) sudaro prielaidas *individualiam* priėjimui įvertinant *kiekvieno ugdytinio konkretų poelgį ir jo atsiradimo priežastis*. Tai visų pirma pasakytina apie bendraamžių grupių įtaką vaikams, kuri didėja (Ремшмидт, 1994). Be to didelį vaidmenį atlieka ir gyvenamosios aplinkos artumas (Мустаева, 2001). Individualus priėjimas, rūpinantis vaikų ugdymu, esti efektyvesnis tada, kai pažįstama jiems patraukli grupė ir bendraamžių bendruomenė (Bitinas, 1962). Jeigu bendraamžių grupėje asocialaus elgesio vaikų yra daugiau nei socialaus, stiprintina dorovinė vertybinė socialaus elgesio vaikų orientacija, kol asocialaus elgesio bendraamžiai nepasielgė priešingai. Svarbu užkirsti kelią tolesnei asocialaus elgesio plėtrai, ypač tada, kai asocialų elgesį mato nestabilus elgesio vaikai. Palankiu momentu jie dažnai visuomenei nepriimtina elgesį pakartoja.

Jau pirminio tyrimo metu nustatyta, kad monitoringas kaip socialinio ugdymo prielaida atlieka ir kitą, empiriniu tyrimu neišskirtą, tačiau *a posteriori* svarbų vaidmenį. Ugdymas vyksta *visą* gyvenimą, todėl labai sunku išsaugoti *socialinio ugdymo perimamumą*. Monitoringas suteikia galimybę išsaugoti tą perimamumą, dažnai nutrūkstanti pasikeitus pedagogams, kurie dirba su rūpinamais vaikais (pereinant iš klasės į klasę, iš mokyklos į mokyklą ir pan.). Nustatyta, kad tolydžiai trunkantis pedagoginis procesas ugdant rizikos grupės vaikus dažnai stokoja koordinuotumo, yra stichiškas, o laikui bėgant net užmiršamas neįsigilinant į pagrindines priežastis, sukėlusias asocialų elgesį.

Remiantis pirminiu tyrimu ir mokslinės literatūros įvertinimu daroma preliminari išvada, kad *vienas svarbiausių veiksmų dirbant su rizikos grupės vaikais yra mokyklinis monitoringas*. Jis padeda susisteminti rizikos grupės vaikų elgesį.

Antroje disertacijos dalyje pateikiami rizikos grupės vaikų elgesio koregavimo mokyklinio monitoringo sąlygomis rezultatai:

- nagrinėjami rizikos grupės vaikų tipai bei jų charakteristikos;
- apibūdinama rizikos grupės vaikų elgesio diagnostika taikant mokyklinį monitoringą;
- pateikiami empirinio tyrimo apie individualų priėjimą rezultatai;
- išryškintos rizikos grupės vaikų elgesio korekcijos perspektyvos.

Nagrinėjant rizikos grupės vaikų tipus ir charakteristikas, atkreipiamas dėmesys į elgesio korekciją veikiant kartu su rizikos grupės vaikais. Ji pasižymi unikalumu ir savitumu, ypatingumu, neįprastumu ir monitoringo taikymo ugdytiniams galimybių individualizavimu.

Ugdymo procese svarbią vietą užima tiriamųjų elgesio turinys. Jis nustatyti-
nas atliekant jų poelgių nuodugnesnę psichopedagoginę analizę. Disertacijos
autorius, atsižvelgdamas į moksleivių dažniausius elgesio normų pažeidimus
bei mokyklinio monitoringo autorių (B. Bitino, A. Juodaitytės ir L. Rupšienės)
praktines rekomendacijas, išskyrė veikas, žinotinas dirbant individualiai su rizi-
kos grupės vaikais (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Tiriamųjų pasiskirstymas pagal elgsenos (veikų) grupes

KODAS ¹	VEIKA	TIRIAMIEJI				IŠ VISO	
		bernūkai		mergaitės		N	%
		N	%	N	%		
B	Bėgimas iš namų, valkatavimas	7	3,68	8	8,42	15	5,26
C	Rūkymas	9	4,74	3	3,16	12	4,21
D	<i>Dalyvavimas asocialios paauglių grupės veikloje</i>	14	7,37	8	8,42	22	7,72
F	Mokyklinių dokumentų klastojimas	3	1,58	2	2,11	5	1,75
G	Alkoholio vartojimas	9	4,74	1	1,05	10	3,51
H	<i>Azartiniai žaidimai</i>	19	10,00	2	2,11	21	7,37
K	Seksualinė prievarta	5	2,63	3	3,16	8	2,81
L	<i>Įžūlumus bendraujant su suaugusiais</i>	13	6,84	14	14,74	27	9,47
M	Transporto nuvarymas	4	2,11	-	-	4	1,40
N	<i>Vengimas lankyti mokyklą</i>	25	13,16	18	18,95	43	15,09
P	<i>Peštynės, fizinės jėgos naudojimas</i>	18	9,47	11	11,58	29	10,18
R	<i>Toksikomanija, narkotikų vartojimas</i>	15	7,89	5	5,26	20	7,02
S	<i>Silpnėsių skriaudimas, išnaudojimas</i>	20	10,53	4	4,21	24	8,42
T	Turto gadinimas, gamtos žalojimas	13	6,84	5	5,26	18	6,32
V	<i>Vagiliavimas</i>	13	16,84	11	11,58	24	8,42
Z	Ginklo nešiojimas	3	1,58	-	-	3	1,05
IŠ VISO		190	66,67	95	33,33	285	100

$$(\chi^2 = 26,05; df = 15; p < 0,05)$$

¹ Kodas yra sąlyginis kompiuterinės programos simbolis. Jis naudojamas programoje kaip trumpinys, kad kompiuterinė programa lengviau funkcionuotų.

Poelgių (veikų) skirstymas grupėmis laikytinas sąlyginiu, nes vaikų nusi-
žengimus ir teisėtvarkos pažeidimus lemia daug vidinių ir išorinių priežasčių.
Disertacijos autorius nustatė, kad minėtos veikos pozityviai vertintinos, kai:

a) surenkama patikima pirminė informacija apie vaikų konkretaus elgesio
pasireiškimą;

b) sudaromos sąlygos objektyviai ją kaupti ir panaudoti;

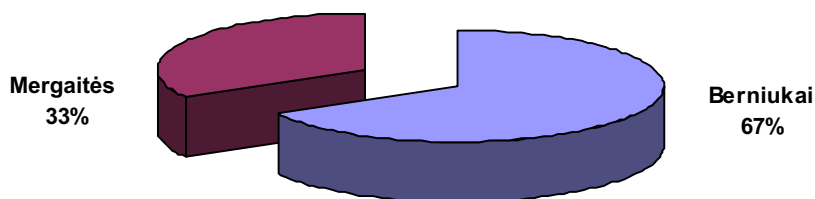
c) kompiuterinio registro apskaitos vienetais įmanoma tiksliai įvertinti
konkrečius elgesio normų pažeidimus (veikas);

d) reikia nustatyti, ar visi poelgiai yra reikšmingi socialiniu požiūriu, kad
patektų į teisėtvarkos organų dispoziciją, nors jie yra svarbūs ir nusikalstamų
poelgių prevencijai².

Tyrimo metu buvo stebimas visų 872 *Trakų r. Lentvario Motiejaus Šime-
lionio vidurinės mokyklos* V – X klasių moksleivių (iš jų 468 berniukų (53.7 %) ir 404 mergaičių (46.3 %)) elgesys. Jų elgesio stebėjimo pagrindas buvo aukš-
čiau pateiktos veikos. Kompiuteryje jas fiksavo tyrimo autorius pedagogų,
tėvų, mokyklos darbuotojų, policijos darbuotojų teikimu. Iš jau minėtų stebi-
mųjų, 201 moksleivis (134 berniukai (67 %) ir 67 mergaitės (33 %)) padarė
atitinkamas veikas, užfiksuotas kompiuteriniame registre (žr. 1 diagramą). Ti-
riamųjų išskyrimas pagal amžių rodo, kad *berniukai dažniau pažeidžia elge-
sio normas nei mergaitės*.

1 diagrama

Rizikos grupės vaikai, padarę veikas pagal lytį

² Medžių šakų laužymas, lango išdaužimas, bėgimas iš pamokų, grubus elgesys su suaugu-
siaisiais ir pan.

Remiantis vaikų elgsenos charakteristikomis, disertacijoje išskirtas detalus jų nusizengimų spektras: alkoholio vartojimas, vagystės, silpnesnių skriaudimas, turto ir gamtos naikinimas, valkatavimas, narkomanija ir kt. Nuodugnesnis vaikų elgsenos pažeidimų spektro pažinimas yra naudingas praktiniam darbui. Jo suvokimas leidžia visapusiškiau pažinti rizikos grupės vaikus, dirbti su jais diferencijuotai, siekti pedagoginės veiklos efektyvumo. Nagrinėjant tiriamųjų vaikų elgseną, išryškėja ugdomosios veiklos probleminės sritys (žr. 1 lentelę).

Iš 1 lentelės duomenų matyti, kad dalis veikų mažai būdingos mergaitėms arba visai nebūdingos (transporto priemonių nuvayimas, ginklo nešiojimas, azartiniai žaidimai, silpnesnių skriaudimas, narkotikų vartojimas ir toksikomanija). Pabrėžiama, kad *prevencinės priemonės taikomos berniukams ir mergaitėms turėtų būti skirtingos, individualizuotos*. Be to, atkreiptinas dėmesys į tiriamųjų (ir berniukų, ir mergaičių) įžūlumą bendraujant su suaugusiais, vengimą lankyti mokyklą, azartinius žaidimus, silpnesnių skriaudimą ir išnaudojimą, peštynes, dalyvavimą asocialiose grupėse, vagiliavimą (tai dažniausiai pasitaikančios neigatyvios vaikų elgsenos apraiškos mokykloje).

Skirstant tiriamuosius pagal amžių ir veikas, atkreiptinas dėmesys į 12–15 metų paauglius. Jų neigatyvią elgseną sudaro 68,76 % visos kompiuteryje fiksuotos veikos (žr. 2 lentelę). Jiems dažniausiai būdingi azartiniai žaidimai, toksikomanija, narkotikų vartojimas ir pan. Organizuojant individualų darbą ugdytojų dėmesys atkreiptinas į tiriamųjų pasiskirstymą būtent pagal amžių ir veikas.

Būtina atsizvelgti į duomenų kaupimo sistemą, tiriamųjų veiką ir tikslą, siekius dirbti su jais *individualiai*, kai rizikos grupės vaikai linkę daryti teisėtvarkos pažeidimus ir nusikaltimus. Teoriniu ir praktiniu požiūriu jie skirstytini į tris grupes:

1) *epizodiškai pažeidžiantys elgesio normas* vaikai, kurie atsitiktinai, epizodiškai pažeidžia vieną ar kitą jų elgesiui keliamą reikalavimą. Pastebėta, kad dažniausiai į minėtą grupę patenka 11 metų amžiaus vaikai. Individualių pokalbių su tiriamaisiais metodu nustatyta, kad vienuolikmečiai dažniausiai pažeidžia elgesio normas, net nesuvokdami, jog daro teisėtvarkos pažeidimus;

2) *sistemiškai prasizengiantys elgesio normoms* ugdytiniai, kurių pražangos dar nesietinos su teisės pažeidimais, tačiau jie daro teisėtvarkos pažeidimus. Jiems būdingas veikų pakartojimas. Ypatingai ryškiai kompiuteriniame registre išsiskiria šios veikos: vengimas lankyti mokyklą, toksikomanija ir narkotikų vartojimas, silpnesnių skriaudimas ir išnaudojimas (terorizavimas ir smurtas), peštynės ir fizinės jėgos naudojimas, vagiliavimas, dalyvavimas asocialiose grupėse;

2 lentelė

Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių ir veikas

Amžius Veika	11		12		13		14		15		16		17		18	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
B			5	10,00	2	4,26			3	6,12	2	7,14	2	7,41	1	9,09
C			1	2,00	2	4,26	3	6,00	3	6,12			2	7,41	1	9,09
D	2	8,70	4	8,00	4	8,51	6	12,00	2	4,08	1	3,57	2	7,41	1	9,09
F			2	4,00	2	4,26					1	3,57				
G			2	4,00	1	2,13	3	6,00	1	2,04	2	7,14	1	3,70		
H	9	39,13	7	14,00	3	19,15	1	2,00	1	2,04						
K			2	4,00	1	2,13			1	2,04	3	10,71	1	3,70		
L	4	17,39	6	12,00	2	4,26	9	18,00	3	6,12			2	7,41	1	9,09
M					1	2,13			1	2,04			2	7,41		
N	2	8,70	6	12,00	9	19,15	8	16,00	7	14,29	6	21,43	3	11,11	2	18,18
P	1	4,35	4	8,00	9	19,15	4	8,00	5	10,20	5	17,86	1	3,70		
R			1	2,00	1	2,13	1	2,00	7	14,29	2	7,14	5	18,52	3	27,27
S	1	4,35	5	10,00	4	8,51	1	2,00	7	14,29	2	7,14	2	7,41	2	18,18
T	3	13,04	2	4,00	1	2,13	4	8,00	3	6,12	4	14,29	1	3,70		
V	1	4,35	3	6,00	5	10,64	9	18,00	4	8,16			2	7,41		
Z							1	2,00	1	2,04			1	3,70		
IŠ VISO	23	8,07	50	17,54	47	16,49	50	17,54	49	17,19	28	9,82	27	9,47	11	3,86

$$(\chi^2 = 158,3; df = 105; p < 0,001)$$

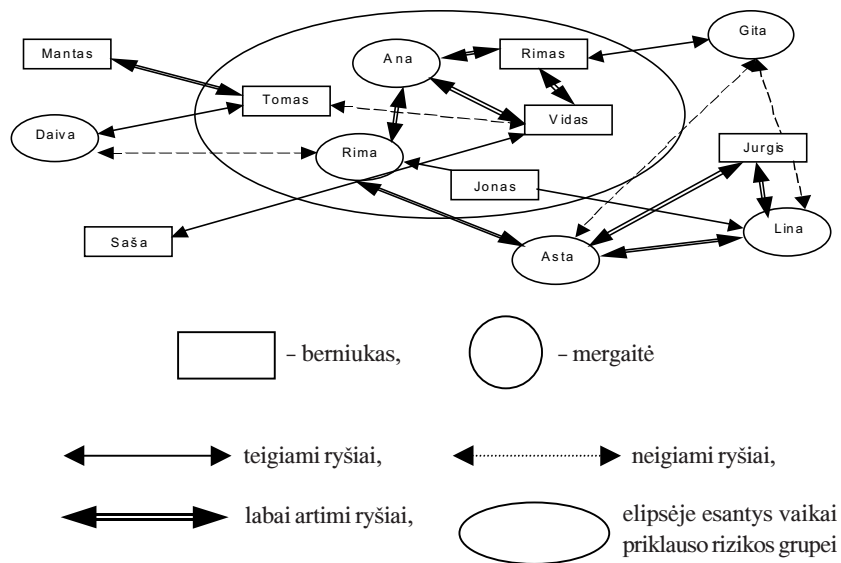
3) *delinkventai*, jau įvykdę teisėtvarkos pažeidimus ir nusikaltimus (jų pavardės ir vardai fiksuoti policijos nuovadose). Jų veika policijos ir teismo sprendimu priskiriama administracinių teisės pažeidimų, baudžiamojo ir baudžiamojo proceso kodeksų dispozicijai. Tai ypač išryškėja iš tyrimą patikslinančių individualių pokalbių su tiriamaisiais, jų tėvais ar globėjais bei teisėsaugos pareigūnais. Septyniolikmečiai – aštuoniolikmečiai darydami teisėtvarkos pažeidimus ar nusikaltimus mano, kad „dėl vieno karto nieko neatsitiks“, nors iš tikrųjų pastarųjų veika dažnai kvalifikuojama kaip administraciniai teisės pažeidimai ar baudžiamojo kodekso pažeidimai bei nusikaltimai.

Rizikos grupės vaikų elgesio diagnostikos gerinimas, taikant mokyklinį monitoringą, tiesiogiai susijęs su būtinybe kurti *prasmingą ir vieningą probleminių vaikų gyvenimo ir elgesio analizės koncepciją*. Ji yra reali pagalba vaikui, ypač sprendžiant jo dienos darbus, pasitikėjimo savimi klausimus, ugdant gebėjimą plėtoti prasmingus tarpusavio santykius su bendraamžiais ir suaugusiais, diegiant mintį ieškoti jiems priimtino individualaus gyvenimo stiliaus, rūpinantis socialinių ligų įveikimu bei nusiteikimu nepasiduoti iš šalies primetamoms tariamoms vertybėms.

Atliekant psichopedagoginį darbą su rizikos grupės vaikais mokyklinio monitoringo sąlygomis atkreiptinas dėmesys į disertacijos autoriaus mokslinio tyrimo keliu nustatytas ir išskirtas tris jau minėtas elgsenos grupes. Tokį išskyrimą kompiuteryje suponuoją duomenų kaupimo sistema ir keliami prevencinio darbo su rizikos grupės vaikais artimieji tikslai – siekis dirbti *individualiai* su ugdytiniais, nuolatinis darbo su jais efektyvumo stebėjimas, ypač su tais, kurie linkę daryti teisėtvarkos pažeidimus ir nusikaltimus. Dirbant individualiai su rizikos grupės vaikais išskirtinos dvi tyrimo metu sėkmingai taikytos technologijos: *profilaktinė* ir *reabilitacinė*. Taikant jas atkreiptas dėmesys į vaikų (remiantis kompiuterinio registro duomenimis) *elgsenos išryškirimą, įprastus poelgių diagnostikos ir pedagoginės korekcijos reikalavimus*.

Atsižvelgiant į artimiausią vaikų aplinką: šeimą, bendraamžius, žiniasklaidą, dėl efektyvesnio individualaus darbo su tiriamaisiais, jie buvo sugrupuoti į ką tik minėtas elgsenos grupes. Remiantis fiksuojamų duomenų analize, kompiuteriniame registre buvo nuolatos stebima ugdytinių elgesio raida ir kryptys. Tai leido išsamiau išnagrinėti rūpimas situacijas, išskirti tiriamųjų elgesio vystymosi tendencijas ir prognozuoti jų raišką. Aprašant tiriamųjų konkrečius gyvenimo epizodus, išryškėjo realios taikyto individualaus darbo efektyvumo galimybės: vaikų elgsenos formų dominuojančiose situacijose savalaikis nustatymas, įmanomybė apsaugoti juos nuo galimo fizinio ir psichinio diskomforto, savalaikis dėmesio į ugdytinių neurotines ir patologines problemas sutelkimas, etc. Be jau minėtų vaikų elgsenos išskyrimo privalumų, dažniausiai neįmanoma apseiti be rizikos grupės vaikų poelgių diagnostikos. Tam naudotina rizikos grupės vaikų sociograma, tyrėjo pagrįsta konkretaus stebėjimo duomenimis, individualių pokalbių su rizikos grupės vaikais, jų tėvais bei bendraamžiais taikymu. Į visus pokalbius žvelgtina kaip į didį nepakartojamą *pedagoginį susitikimą*. Jis svarbus vaikų tarpusavio ryšių sociogramai sudaryti (žr. 1 schemą).

**N ir M gatvių sankirtoje gyvenančių 12 ir 13 m. vaikų³
tarpusavio ryšių sociograma**

Vaikų elgesio diagnostikos kaip individualaus psichopedagoginio darbo su rizikos grupės vaikais taikymas susijęs su jo atlikimo laipsniškumu. Naudojant kompiuterinį registrą ir sudarius vaikų elgsenos grupes, įmanoma bendrauti su ugdytiniais, įvertinti juos supančią aplinką, lengviau suvokti sukauptą informaciją, padedančią išvengti galimo subjektyvizmo, analizuoti realias ugdytinių problemų priežastis. Išvalgiai naudojant kompiuteryje esamą informaciją, sukauptą atliekant mokyklinį monitoringą, galima išsamiau ir plačiau (tuo pačiu ir objektyviau) nustatyti ir prognozuoti *intervencinio individualaus* darbo su rūpimais vaikais kryptis, ugdyti tiriamųjų sugebėjimą jiems gyvenant negatyviomis sąlygomis kantriai kęsti sunkumus, keisti savo požiūrį į gyvenimo realijas.

³ Tyrimo etiniais sumetimais čia ir kitur vaikų vardai pakeisti.

Individualus priėjimas yra išskirtinis bendrosios pedagogikos veiksnio principas (veiksnumu vadintinas pedagoginis būvis, galintis veikti ir savo veiksmis įgyti teises bei pareigas, už kurias ugdytiniui dera atsakyti.). Stebėjimo ir pokalbio metodais nustatyta, kad *būtent* naudojant individualaus priėjimo principą pedagogas turi didesnę galimybę pamatyti ne tik koks mokinio elgesys kalbamu momentu, bet ir ko iš jo galima tikėtis ateityje. Tačiau dirbant su vaikais, linkusiais į teisėtvarkos pažeidimus ir nusikaltimus, dera skaitytis su mokyklinio monitoringo esamos duomenų bazės pagrindu pakoreguotu psichopedagoginiu individualaus priėjimo principu.

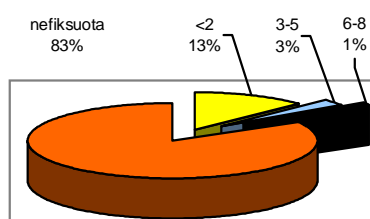
Kompiuteriniame registre visų pirma pažymėtina svarbi ir reikalinga informacija (naudojamos ugdymo priemonės, metodai, jų poveikis vaikui ir pan.). Mat gauta informacija išsamiau išryškina individualaus darbo veiksnumą. *Disertacijoje pabrėžiama, kad mokyklinio monitoringo sistema leidžia atidžiau analizuoti vaikų asocialaus elgesio priežastis bei atskirų pedagoginių priemonių ir metodų veiksmingumą, ypač kai priėjimas prie vaikui svarbių reikalų yra netiesioginis, t. y. per trečiuosius asmenis (tyrėjus, pedagogus ir bendraklasius) ir pan.*

Siekiant analizuoti asocialaus elgesio priežastis bei atskirų pedagoginių poveikių veiksmingumą, tyrimo procese buvo stebimi vaikų bandymai pozityvia ir negatyvia veikla atkreipti dėmesį į save, fiksuojamas pedagogo bei bendraamžių dėmesys į ją teigiamais (pagyrimas, padėka, maloni šypsena ir pan.) ar neigiamais (pastaba, ignoravimas, piktas žvilgsnis ir pan.) pastiprinimais. Vienam stebėjimui buvo skirtos 45 minutės – viena pamoka. Tiriamasis stebėtas skirtingose pamokose ne mažiau kaip tris kartus ir ne dažniau kaip vieną kartą per dvi savaites. Stebėjimus atliko pats disertacijos autoriaus, naudodamas tam specialiai sudarytą anketą. Nustatyta, kad rizikos grupės vaikai siekia atkreipti dėmesį į save visų pirma pozityvia veikla. Tyrimo pradžioje iki 2 kartų per pamoką pozityvia veikla į save dėmesį atkreipti bandė 41 tiriamasis, 3–5 kartus – 24 tiriamieji, 6–8 kartus – 5 tiriamieji, o daugiau kaip 8 kartus tik 1 ($\chi^2 = 57,020$; $df = 4$; $p < 0,001$). Visiškai kita tiriamųjų elgesio tendencija pastebėta, kai jie negatyvia veikla siekia atkreipti dėmesį į save: iki 2 kartų per pamoką bandė tai padaryti 10 tiriamųjų, 3–5 kartus – 25 tiriamieji, 6–8 kartus – 23 tiriamieji, o daugiau kaip 8 kartus – 15 ($\chi^2 = 11,725$; $df = 4$; $p < 0,01$).

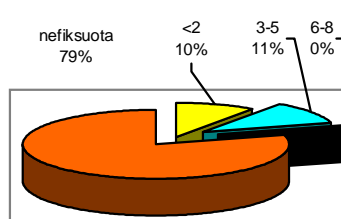
Nustatyta, kad vaikui dažnai siekiant pozityvia veikla į save atkreipti dėmesį, pedagogai teigiamai pastiprindavo ugdytinį ir tik 6 kartus buvo fiksuotas neigiamas pastiprinimas ($\chi^2 = 79,412$; $df = 1$; $p < 0,001$). Pažymėtina, kad siekiui pozityviais veiksmis atkreipti dėmesį į save didelės svarbos neteikė bendraamžiai (žr. 2 diagramą).

2 diagrama

Bendraamžių teigiamas ir neigiamas bendraklasio siekio pozityvia veikla atkreipti dėmesį į save pastiprinimas

Teigiamas pastiprinimas
 $\chi^2 = 188,353$; $df = 3$; $p < 0,001$

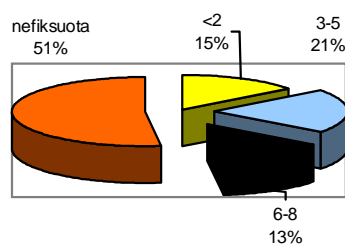

Neigiamas pastiprinimas
 $\chi^2 = 97,471$; $df = 2$; $p < 0,001$

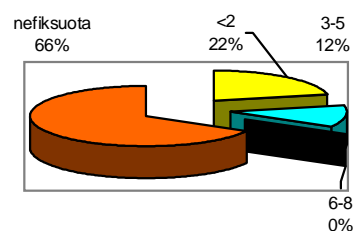
Rasta, kad bendraamžiai į bandymus negatyvia veikla atkreipti dėmesį į save sulaukia vienokios ar kitokios bendraklasių reakcijos. Jeigu pirmuoju atveju (t. y. pozityvia veikla) į bendraklasio veiklą apie 80 % moksleivių neregavo, tai antruoju – iki 50 % atkreipė dėmesį, pastiprindami bendramokslio negatyvią veiklą (žr. 3 diagramą).

3 diagrama

Bendraamžių teigiamas ir neigiamas bendraklasio siekio negatyvia veikla atkreipti dėmesį į save pastiprinimas

Teigiamas pastiprinimas
 $\chi^2 = 40,902$; $df = 3$; $p < 0,001$

Neigiamas pastiprinimas
 $\chi^2 = 52,471$; $df = 2$; $p < 0,001$

Teigiama, kad mokytojų ir mokinių bendraamžių reakcijos į bendraamžių bandymus negatyvia veikla atkreipti dėmesį į save gali keistis, kai nekontroliuojamas ir pašalinių asmenų nestebimas ugdytinių elgesys. Gautų duomenų pagrindu daroma išvada, kad *kasdienis individualus poveikis ugdytiniams kaip psichopedagoginis reiškinys yra sudėtinga teorinė ir praktinė problema. Jos sprendimas taikant mokyklinį monitoringą susijęs ne tik su organišku viso darbo su rizikos grupės vaikais turtinimu (ir ne tik su jais), bet ir su likusiais, siekiant išsaugoti jų dorą elgesio pastovumą (sveiką teritorijos „organizmą“)*. Tai glaudžiai siejasi su pedagoginio meistriškumo, pedagoginės etikos paisymu ir ugdytojų elgsenos su vaikais *kultūros* gerinimu bei mokyklos bendruomenės kultūros plėtra ir tobulinimu.

Disertacijos tyrimu nustatyta, kad individualus priėjimas kaip ugdymo principas esti efektyvesnis ir veiksmingesnis tada, kai pedagogas, taikdamas jį, kuo išsamiau ir plačiau įsigilina į vaiko mikrosociumą. Pastangos kuo objektyviau pažinti vaiko biografiją daugeliu atvejų susijusios su pradinio elgesio sutrikimo ar barjerų pasireiškimo momento bei jį sukėlusių priežasčių išsiaiškinimu. Tai nagrinėja mokyklinis monitoringas, kurio duomenų banke kaupiami duomenys, reikalingi vaiko biografijai išsamiai ir objektyviai aprašyti, jo sociogramoms ir ekožemėlapiui sudaryti (apie tai disertacijoje išsamiai rašoma).

Disertacijos tyrimu nustatyta, kad atliekant *individualų korekcinį darbą* su rizikos grupės vaikais pozityvių ugdymo rezultatų lengviau pasiekama tada, kai išmintingai panaudojamas turimų pedagoginių poveikio priemonių kompleksas. Jis natūraliau pažadina vaiko emocijas, sukelia jam malonių, džiaugsmingų, prasmingų, ramesnių išgyvenimų, sudaro sąlygas praktiškai įsitikinti proto, skatinančio atsakingai elgtis su kitais žmonėmis, privalumais (tada blogam elgesiui lieka mažiau vietos). Pabrėžiama, kad taikant individualų priėjimą prevencinių priemonių kompleksas neturėtų sudaryti psichologinių prielaidų ugdytinių asmenybių deindividualizavimui, nes jiems, atitrūkus nuo draugų, iškiltų dar daugiau problemų, vargo ir kentėjimų.

Pastebėta, kad individualaus priėjimo sėkmingumą lemia pasyvumo ir apatiškos bendrauti su kitais asmenimis išnykimas, bet ne tuomet, kai netikėtai atsiranda nedidelė emocinė įtampa, kurios reikia doriai, intensyviai bendrauti ir bendradarbiauti (tai palygintina su sveiku organizmu, kuriam reikia deramo kraujo spaudimo). Tiesioginio individualaus darbo pradžia su tiriamaisiais laikytinas tas momentas, kai įsigali nuoširdūs santykiai tarp vaiko ir pedagogo. Sumažėjus negatyvizmui, atsiradus supratimui ir prisitaikymui, kai vengiama melo ir bereikalingo agresyvumo, kuriasi realios galimybės ugdytiniams mokytis atkaklumo, pasitikėjimo savimi ir pozityvaus elgesio. Sėkmė dažnai

yra tik laiko klausimas. Ypač siektina, kad vaikas nuoširdžiai įsitikintų ir pripažintų turįs konfidencialių problemų.

Individualaus priėjimo efektyvumas didžia dalimi priklauso ir nuo *pedagoginės etikos* paisymo (atidumo, taktiškumo, jautrumo ugdytiniui, pasitikėjimo juo, pakantumo, gebėjimo numatyti galimas pedagoginio poveikio pasekmes, kūrybiškumo, taikant pedagoginę situaciją atitinkančius pastiprinimus).

Išryškinant rizikos grupės vaikų elgesio korekcijos monitoringo sąlygomis perspektyvas, išsugilinta į kompiuteriniame registre užfiksuotų prasižengusių vaikų grupes. Dėl tyrimo išsamumo atkreiptas dėmesys į jau minėtų vaikų grupių psichopedagoginės korekcijos gerinimą, tiriamųjų ugdymo individualizavimo tikslų, kryptių paisymą.

Siekiant tyrimo objektyvumo buvo domėtasi epizodiškai (48,8 %), sistemingai (31,3 %) pažeidžiančių elgesio normas ir delinkventinio elgesio (19,9 %) vaikų gyvenimo raida.

Nustatyta, kad **epizodiškai pažeidžiantys elgesio normas vaikai** dažnai nesuvokia, kad daro nusižengimus, galinčius sudaryti jiems rimtų problemų bei pasekmių. Remiantis kompiuterinio registro duomenimis ir informacija, pabrėžiama, kad didelę įtaką konkrečiai veiklai (76,1 % visų epizodiškai pažeidžiančių elgesio normas vaikų) daro konkrečios bendruomenės socialinės problemos bei nuostatos. Pavyzdžiui, *vengimas lankyti mokyklą* (15,09 % visų fiksuotų veikų).

Pastebėta, kad epizodiškai pažeidžiančių elgesio normas vaikų nusižengimai dažnai priklauso nuo konkrečios situacijos, yra sunkiai pastebimi. Pažeidimus dažnai paskatina susiklosčiusios aplinkybės, neadekvati aplinkinių reakcija į vaikų elgesį, jo raišką, ugdomųjų ir vaiko tikslų nesutapimas. Šios grupės vaikų dorovinė pozicija dar nėra tvirtai susiformavusi. Jie dar nėra asocialios veiklos sužaloti. Be to, dažnai jiems neteikiama pedagoginė parama. Epizodiškai pažeidžiantiems elgesio normas ugdytiniams dažniausiai pakanka nuoširdaus, vaikui darančio išpūdį individualaus pokalbio ar pokalbio su tėvais, globėjais bei bendraamžiais (t.y. tradicinių pedagoginio darbo su vaikais priemonių), kad jie patys savarankiškai apsispręstų elgtis gerai, kontroliuoti ir atsakyti už savo poelgius.

Susiklosčius negatyvioms psichologinėms ar socialinėms aplinkybėms (kurių raidą be nuolatinio monitoringo būtų sunku pastebėti) vaikai dažniau pažeidinėja elgesio normas. Natūraliai susikuria **sistemingai pažeidžiančių elgesio normas vaikų** grupė. Jų elgesio pražangos ne visuomet sietinos su teisės pažeidimais, tačiau žinotina, kad jų poelgiai nesunkiai ir greitai gali peraugti į nusikaltimus (kai neįjaučiama ir nenorima suprasti fizinės, psichinės ir kt.

žalos sau, būdami neblaivūs jie gali užpulti ir sužaloti aplinkinius; kai jiems trūksta pinigų, gali eiti vogti ir pan.).

Sistemiškai pažeidžiantys elgesio normas vaikai dažniausiai yra susiję su keliomis fiksuojamų pažeidimų rūšimis: neatlieka namų darbų, išūliai bendrauja su suaugusiais, rūko, naudoja fizinę jėgą, skriaudžia silpnesnius, vengia lankyti mokyklą, etc. Daugeliu atvejų nesirūpindami savo elgesiu jie nepaiso suaugusiųjų reikalavimų. Jų elgesiui būdingas nestabilumas. Daugelis tiriamųjų neturi dorų interesų ir dvasinių nusiteikimų. Klasės auklėtojams po tam tikro laiko pasidaro nuobodūs ir patys ugdytiniai tvirtina, kad jiems viskas nusibodo. Išvesti juos iš susidariusios prastos padėties, spręstinių problemų labai sunku ar net neįmanoma, nes dalis (82,1 % sistemingai pažeidžiančių elgesio normas) ugdytinių nepasitiki savo jėgomis. Jų kognityvinė reakcija dažniausiai yra skriaudos neigimas arba bandymas sumažinti blogo poelgio įtaką nukentėjusiems. Todėl taikytinos netradicinio darbo formos, nesunkiai padedančios užmegzti ryšį su pažeidžiančiais elgesio normas vaikais, tuo pačiu sudaromos palankios galimybės išvengti daugybės nusizengėlių taikomų psichologinių gynybos mechanizmų, neteisėtų bandymų pateisinti prastą elgesį.

Sudėtingesnė situacija su **delinkventinio elgesio vaikais**, nes *jie jau yra pažeidę teisės normas ar padarę nusikaltimus*. Korekcinis darbas su delinkventais ypač sudėtingas, nes dažnai jis perauga į konkretaus vaiko problemų sprendimą drauge su policijos ir vaiko teisių apsaugos darbuotojų pagalba. Darbo sudėtingumą lemia daugelis išorinių ir vidinių vaiko ir jo elgesio raidos psichologinių nukrypimų.

Tiriant pastebėta, kad delinkventinio elgesio vaikai neblogai žino egzistuojančias teisesines struktūras, jų veiklos sritis, vaikų, suaugusiųjų, specialistų, dirbančių su rizikos grupės vaikais, galimybes (teises ir pareigas). Atliekant individualų darbą su delinkventinio elgesio vaikais efektyviausi yra nuoširdūs teigiami ir neigiami tarpusavio santykių pastiprinimai.

Individualaus darbo su delinkventais ribotumas pastebimas tada, kai neįmanoma suderinti jų siekių ir veiksmų. Rizikos grupės vaikai patiria daug psichologinių traumų. Ypač sunkiai vaikai išgyvena nuo egzistencinę priklausomybę turinčių asmenų patirtos traumos. Stokodami emocinio stabilumo, dalis vaikų tampa irzliais, piktais, agresyviais, užsisklendusiais klaidingai suprastų herojų pasaulyje. Iškreiptą supratimą apie realybę jie pradeda vertinti savo būtimi. Įsisavintos elgesio formos dažniausiai tampa vaiko elgesio modeliais.

Remiantis nuodugnia ir išsamia konkrečios asmenybės charakteristika, jos analize (kompleksine diagnostika), įmanoma parengti individualią kiekvieno

atskiro atvejo psichopedagoginės korekcijos programą. Tik ją dera racionaliai panaudoti kartu su plačiai taikomomis žaidimų, meno, elgesio terapijomis, logoterapija bei psichodrama.

Apibendrinus psichopedagoginio darbo su rizikos grupės vaikais efektyvinimo galimybes, daroma išvada, kad *visuminį vaikų elgesį įmanoma suprasti tik išsiaiškinus jo formavimosi procesą, išskiriant ugdytinių gyvenimo, ugdymo istoriją ir jų elgesio kitimo istoriją*. Individualiu darbu siektina, kad vaiko nešokiruotų vidinio pasaulio baimė. Ji rimta prielaida nereikalingam nerimui, neapykantai sau ir kitiems įveikti, norui nepagrįstai apginti save. Svarbu, kad vaikai nesijaustų bereikalingai įžeisti, pažeminti ar atstumti. Tada juos supantys žmonės lengviau galėtų tapti malonesniais ir patrauklesniais. Tai būtų rimta prielaida tiriamųjų vidinei pusiausvyrai kurti, jie galėtų pasijausti laimingais, sugebėti išvelgti šviesiąją gyvenimo pusę, susimąstyti apie jiems brangius žmones, neprarasti savo individualybės, kad ir kas gyvenime nutiktų visuomet būti savimi.

IŠVADOS

Remiantis 1996–2002 metais atlikto rizikos grupės vaikų elgsenos mokyklinio monitoringo visybiniais duomenis, daromos išvados:

- Individualus darbas su rizikos grupės vaikais mokyklinio monitoringo sąlygomis yra sistemingas, nuoseklus, kūrybiškas, tolydus individualaus priėjimo principo ugdymo procese realizavimas. Jis remiasi objektyvios, patikimos informacijos apie moksleivių elgseną rinkimu bei psichopedagoginiu analizavimu, vykdamas jų teisėtvarkos pažeidimų ir nusikaltimų prevenciją.
- Mokyklinis monitoringas yra sistemingas ir nuoseklus informacijos apie ugdytinių negatyvią veiklą rinkimas bei analizavimas ugdymo institucijoje (mokykloje), siekiant kokybiško ugdymų tikslų realizavimo. Jis teoriškai pagrįstas ir jo veiksmingumas išbandytas.
- Disertacijoje patvirtintos pagrindinės hipotezės ir prognozės, įrodytos pačiame darbe (jos tapo tiltu tarp teorijos ir praktikos, mokslo žinių raidos forma). Pasitvirtino tyrimo hipotezė, kad:
 - rizikos grupės vaikų elgsenos koregavimas, taikant mokyklinį monitoringą, yra įmanomas, jeigu atsižvelgiama į ugdytinių konkrečių gyvenimo sąlygų šeimoje, mokykloje ir elgsenos kitimo istoriją;
 - mokyklinis monitoringas efektyvus yra tada, kai nenaudojama prievarta, nepažeidžiamos vaikų ir jų artimųjų asmens laisvės, garbė ir orumas, savarankiškumas, žmoniškumas.
- Mokyklinio monitoringo individualaus darbo su rizikos grupės vaikais turtinimas ir efektyvinimas glaudžiai siejasi su asmenybės raidos teorijų kai kurių privalumų taikymu:
 - vaiko vidinio konflikto individualumo išsamesniam pažinimui, jo menkavertiškumo komplekso įveikimui ir asmenybės plėtros organizavimui (psichoanalitinė teorija);
 - ugdytinių ir ugdymų individualių reakcijų ir atsakymų į taikomus dirgiklius poveikio kritiškam *daliniam* aiškinimui (biheviziorizmas);
 - individualaus darbo su tiriamaisiais psichopedagoginės korekcijos organizavimui, remiantis kompiuteryje užfiksuotais duomenimis (socialinio išmokymo teorija);
 - tiriamųjų tikrojo „aš“ emocijų teisingam suvokimui, požiūrio į save ir aplinką korekcijai (kognityvinė teorija);
 - mokyklinio monitoringo panaudojimo vaikų ugdymo plėtrai ir individualizavimui bei humanizavimui, nepažeidžiant asmenybių unikalumo ir orumo (individualioji psichologija ir humanizmas).

- Individualaus darbo su rizikos grupės vaikais gilino, turtino ir plėtro ypatumai slypi individualaus korekcinio darbo su rizikos grupės vaikais efektyvumą lemiančiuose socialiniuose ir psichopedagoginiuose veikniuose:
 - sociumas ir jame slypintis ugdomasis potencialas;
 - teisiniai aktai ir nusiteikimas jų atžvilgiu;
 - ugdytinių elgesio motyvai;
 - doroviniai jausmai ir jų būvis;
 - gera valia;
 - informacijos kokybė ir kiekybė apie moksleivių elgesį ir sprendimų priėmimo momentas;
 - vaikų elgsenos vyraujančiose situacijose laiku nustatymas;
 - fizinis ir psichinis ugdytinių gyvenimas, sveikata ir jausena;
 - šeima, jos emocinė atmosfera bei klimatas;
 - konkretus gyvenimas ir jo prasmės paieška realija;
 - ugdytinių sauga nuo galima fizinio ir psichinio diskomforto, streso, pavojų ir netekties;
 - ugdytojų atsakomybė ir kompetencija;
 - tėvų, mokytojų ir vaikų požiūris į mokyklinį monitoringą ir veikos fiksavimą.
- Rizikos grupės vaikų elgesio korekcijos, mokyklinio monitoringo sąlygomis, realios perspektyvos:
 - mokyklinio monitoringo apskaitos gerinimas siekiant išryškinti objektyvius ir subjektyvius rizikos grupės vaikų asocialumą skatinančius veiksnius;
 - gyvenamosios teritorijos ypatumų, vaikų lyties, amžiaus elgesio savytumų bei vieno nuo kitų priklausomumo sąsajų išsamesnis pažinimas;
 - realių ir pakankamų individualaus darbo su rizikos grupės vaikais priedų suvokimas ir plėtra;
 - gyvenamosios teritorijos, lyties ir amžiaus lemiamų vaikų tipų bei jų elgesio kaip objektyvių darbo priedų su epizodiškais, sistemingai pažeidžiančiais normas ir delinkventinio elgesio vaikais išvalga ir jos realizavimo kokybė.
- Rizikos grupės vaikai taikant mokyklinį monitoringą praktiniais sumetimais, bet neklįjuojant jiems etikečių (stigmų), skirstytini į tris grupes:

- epizodiškai pažeidžiantys elgesio normas;
- sistemingai prasižengiantys;
- delinkventai (darantys teisėtvarkos pažeidimus ir nusikaltimus).

Minėtų grupių moksleiviai taikant monitoringą labiausiai išsiskiria ir jų elgesys geriausiai koreguojamas tada, kai:

- jiems išmintingai taikomas individualus pedagoginis poveikis, atitinkantis laikmetį ir konkretaus gyvenimo realijas, sudaromos galimybės suprasti *savo* mintis, pažinti *savo* jausmus, kiek įmanoma dažniau įvertinti *savo* poelgius, numatyti *savo* svajonių įgyvendinimą;
 - jų vidinės darnos sutrikimai (nervingumas, nusivylimas savimi ir kitais), išsamiau ir plačiau suprantami organizuojant turiningesnę ir malonesnę ugdytojų ir ugdytinių pedagoginį susitikimą, jo plėtrą;
 - išryškėja individualaus darbo su ugdytiniais gerėjimas, kai jie *patys* pradeda rūpintis savimi, daryti tai, ko nedarė anksčiau;
 - ugdytinių sunkumus bandoma įveikti gerumu kartu su jais.
- Remiantis mokyklinio monitoringo duomenų apie rizikos grupės vaikų elgesį psichopedagogine analize, nustatyta, kad didžiausią dalį sudaro 12–15 metų moksleivių teisėtvarkos pažeidimai ir nusikaltimai:
- rizikos grupės berniukai dažniau pažeidžia elgesio normas nei mergaitės:
 - tik berniukams būdingas transporto priemonių nuvayimas ir ginklo nešiojimas;
 - berniukams labiau nei mergaitėms būdingas dalyvavimas asocialių paauglių grupių veikloje, alkoholio vartojimas, azartiniai žaidimai, toksikomanija ir narkomanija, silpnųjų skriaudimas ir išnaudojimas, turto gadinimas;
 - mergaitėms labiau nei berniukams būdingas įžūlumas.
- Mokyklinio monitoringo sąlygomis individualiai dirbant su rizikos grupės vaikais įmanoma:
- surinkti patikimą pirminę informaciją apie vaikų konkretaus elgesio apraiškas ir jį paskatinusias aplinkybes;
 - atidžiau išanalizuoti atskirų pedagoginių metodų ir priemonių panaudojimo veiksmingumą;
 - kaupti ir panaudoti objektyvesnę informaciją apie ugdytinius, kai fiksuojama negatyvi veikla, bet stengiamasi, kad ugdytinis nebūtų neatsakingai apkaltintas, o jaustųsi saugus, deramai priimtas ir suprastas;

- kompiuterinio registro apskaitos vienetais tiksliau įvertinti konkrečių vaikų elgesio normų pažeidimus (veikas), nes jų paisant galima išvengti subjektyvizmo pasireiškimų;
 - objektyviau prognozuoti konkretaus vaiko elgesio tolesnę raidą, ją analizuoti kartu su juo, nuteikiant saviugdai;
 - kontroliuoti kompiuteryje fiksuojamų faktų kokybę ir apimtį, gerbti nešališkumo standartus, apmąstyti galimas pasekmes ugdytiniams ir jų artimiesiems (draugams, tėvams ir pan.), vadovautis LR Asmens duomenų apsaugos, Švietimo įstatymais ir Civiliniu kodeksu;
 - tikslinga duomenų registracija, nelaikant jos savitiksle sistema. Jos labiausiai reikia vertinant vaiko elgesį, jį analizuojant, prognozuojant, nustatant poveikio efektyvumą ir galimus vėlesnius pokyčius.
- Mokyklinio monitoringo ribotumai pastebimi, kai:
- nesivadovaujama humanistiniais, pagarbos ugdytiniams, konfidencialumo principais ir jis tampa baudimo, psichologinės prievartos, bauginimo įrankiu;
 - dirbant su kompiuterine programa stokojama darbo su MS DOS žinių, gebėjimų ir įgūdžių, nes jų neįvaldęs ugdytojas klaidina save ir kitus.

REKOMENDACIJOS

Socialiniams pedagogams. Dirbant pedagoginį darbą su rizikos grupės vaikais, rekomenduotina remtis mokyklinio monitoringo sukaupta ir kaupiama informacija. Mat ji daugeliu atvejų palengvina socialinę ir psichopedagoginę veiklą, padeda prognozuoti moksleivių elgesio raidą bei stebėti naudojamų priemonių efektyvumą, ypač individualiai dirbant su rizikos grupės vaikais.

Pedagoginę korekciją labiausiai lemia vaiko individualybės suvokimas, jo lyties ypatumų pažinimas, šeimos buitinių sąlygų bei socialinio statuso joje, mokykloje, visuomenėje būvis; tikėjimas vaiko ateitimi; jo tikslingas įtraukimas į mokyklos bendruomenės rūpesčius, šeimos buitinius darbus; rūpinimasis sveikatos išsaugojimu ir gerinimu.

Rizikos grupės vaikų elgesio koregavimas individualizuotinas:

- individualiai dirbant su epizodiškai pažeidžiančiais elgesio normas vaikais dažnai pakanka tradicinių pedagoginio darbo priemonių (pokalbių, diskusijų ir pan.). Tai tinka veikiant su vaikais, kurie yra naivūs, neturintys gyvenimiškos patirties;

- sistemingai pažeidžiantiems elgesio normas vaikams tradicinės pedagoginio darbo priemonės ne visuomet yra efektyvios, todėl greta plačiai pedagoginėje praktikoje taikomų priemonių praktikuotinos ir netradicinės (psichopedagoginė terapija, doros elgesio vertybių savižina, saviugda ir pan.). Jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikams veiksmingi yra žaidimai, mokantys bendrauti. Jie padeda ne tik greitai užmegzti patrauklius, dalykinius ir emocinius ryšius, bet ir keistis svarbia informacija;
- delinkventinio elgesio vaikams pedagoginių darbo priemonių nepakanka. Reikalinga koordinuota ir kooperuota įvairių ugdymo institucijų veikla (Vaiko teisių apsaugos tarnybų, policijos, medicinos įstaigų ir t.t.);
- efektyviausia yra ankstyvoji prevencija, kai vaikai priskirtini epizodiškai pažeidžiančių elgesio normas grupei. Tai nesunkiai galima nustatyti remiantis kompiuterinio registro duomenimis;
- dirbant su rizikos grupės vaikais, dera veikti ne tik vaiką, bet ir aplinką, kuri jam turi įtakos;
- daryti psichopedagoginę intervenciją ištyrus alternatyvias priemones, kurias įmanoma nustatyti naudojant kompiuteryje sukaupią informaciją.

Aukštosioms mokykloms, rengiančioms socialinius pedagogus, rekomenduotina:

- socialinių pedagogų rengimo programą papildyti nauju kursu, skirtu supažindinti studentus su mokyklinio monitoringo praktiniu taikymu dirbant su rizikos grupės vaikais;
- mokyti būsimuosius socialinius pedagogus profesinės kompetencijos realizavimo būtinumo, atsižvelgiant į pedagoginius ir etinius imperatyvus:
 - elgtis su vaiku taip, kad jis jaustųsi saugus, priimtas ir suprastas;
 - apsaugoti ugdytinius nuo galimo fizinio ir psichinio diskomforto;
 - prisiimti atsakomybę egzistuojančios kompetencijos ribose;
 - padoriai elgtis ir apsaugoti ne tik vaikus, bet ir kolegas nuo nepadoraus elgesio, ypač, jeigu jie neteisingai kaltinami;
 - paisyti, kad mokyklinio monitoringo informacija apie ugdytinius būtų konfidenciali.

Švietimo ir mokslo ministerijai. Mokyklinio monitoringo sistemos įdiegimas platesniu (savivaldybės, apskrities) mastu būtų naudingas informacijos kaupimo atžvilgiu, nes iki šiol nėra realios rizikos grupės vaikų apskaitos sistemos. Ji būtina, norint tikslingai siekti užsibrėžtų prevencinio psichopedagoginio darbo tikslų. Sistemos įdiegimas sudarytų galimybes per ilgesnį laiką išryškinti vienokias ar kitokias vaikų elgesio tendencijas ir jas tiksliau suvo-

kus geriau organizuoti ir optimizuoti prevencinį darbą.

Siekiant specialių ugdymo tikslų visapusiško įgyvendinimo, tikslinga rengti socialinius pedagogus praktikus konsultantus, galinčius padėti mažesnę patirtį turintiems kolegoms. Jie labiau galėtų teikti platesnę ir išsamią, tikslią, humanišką informaciją klientams apie teikiamų paslaugų turinį ir apimtį.

Sudėtine rizikos grupės vaikų ugdymo dalimi galėtų tapti formaliojo ir neformaliojo vaikų švietimo programų įgyvendinimas, kurių finansavimui būtų taikomas lėšų skyrimo vienam mokiniui principas.

Publikacijos disertacijos tema

1. Prakapas R. Individualus darbas su rizikos grupės vaikais ir paaugliais taikant teritorinį monitoringą // *Pedagogika*. – ISSN 1392-0340. – T. 49 (2001), p. 55–64.
2. Prakapas R. Paauglių tarpusavio agresija mokykloje // *Pedagogika*. – ISSN 1392-0340. – T. 53 (2002), p. 113–116.
3. Prakapas R. 1997 m. vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programų apžvalga // *Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programa*. – Vilnius : Leidybos centras, 1997. – p. 30–31.
4. Prakapas R. Teritorinis monitoringas individualiame darbe // *Socialinis ugdymas II*, straipsnių rinkinys. – Vilnius : VPU, 1999. – p. 60–74.
5. Prakapas R. Moksleivių poreikių tenkinimas informacinėje visuomenėje // *V Lietuvos edukologijos doktorantų ir jų vadovų konferencijos programa ir tezės*. – Kaunas : LKKA, 2001. – p. 44.
6. Prakapas R., Nargelienė R. Komandinis darbas mokykloje // *Profilinis mokymas*. – Vilnius: ŠMM – Presvika, 2001. – p. 48–49.
7. Prakapas R. Bendroji bazinio mokymo ir specializuota tobulinimosi programa // *Bendroji bazinio mokymo bei specializuotos tobulinimosi programos prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą*. – Vilnius : Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2001. – p. 6–16.
8. Prakapas R. Specializuota tobulinimosi programa socialiniams pedagogams // *Bendroji bazinio mokymo bei specializuotos tobulinimosi programos prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą*. – Vilnius : Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2001. – p. 28–33.

ZUSAMMENFASSUNG

VERHALTENSVERBESSERUNG VON KINDERN AUS RISIKOGRUPPE BEI DER ANWENDUNG EINES SCHULMONITORINGS

Armut und die sozialen Lebensbedingungen in Litauen untergraben in letzter Zeit die Moral in einem Teil der Familien und erschüttern damit die Geborgenheit der Kinder. Diese werden Opfer einer Entwicklung, die durch fehlende Betreuung, Bildung und Verhaltenskontrolle gekennzeichnet ist. Immer mehr Kinder sind lern- und arbeitswillig, betteln oder streichen herum. Immer jüngere Kinder und Jugendliche werden von Erwachsenen und Gleichalterigen zu Straftaten, zur Alkohol- und Drogensucht verführt. Bis heute mangelt es an einer wissenschaftlichen Bewertung und den daraus abzuleitenden Praktiken zur Eindämmung dieser Entwicklung.

Untersuchungsobjekt: Das Untersuchungsobjekt ist die im breiten Sinne verstandene Erziehung der Kinder aus dieser Risikogruppe. **Wissenschaftliches Problem:** Ein wissenschaftliches Problem waren die pädagogischen Voraussetzungen für die individuelle Arbeit mit den Kindern aus der Risikogruppe während des Schulmonitorings. **Untersuchungsziel:** Ziel dieser Untersuchung sind die Besonderheiten in der Entwicklung der Kinder aus der Risikogruppe und die Vorteile des Schulmonitorings für eine verbesserte individuelle Erziehung.

Untersuchungshypothese:

Es wird angenommen, dass durch ein Schulmonitoring die individuelle Erziehungsarbeit mit Kindern aus der Risikogruppe und die soziale und psychopädagogische Vorbeugung von Rechtsverletzungen und Straftaten in dem Wohngebiet der Schüler/innen verbessert sowie ein Hinweis dafür aus der Geschichte der Verhaltensentwicklung entnommen werden kann. Das Schulmonitoring gilt als effektiv, wenn nachgewiesen wird, dass die Gewaltbereitschaft der Kinder aus der Risikogruppe sinkt, wenn Frechheit, Würde, Selbständigkeit und Mitmenschlichkeit von den Kindern und ihren Angehörigen anerkannt und nicht verletzt werden.

Untersuchungsgebiet:

An der Untersuchung haben 872 Schüler/innen der Klassen 5-10 (468 Jungen/53,7 %, 404 Mädchen/46,3 %) der Mittelschule von Motiejus Schimelionis in Lentvaris, ihre Eltern, Lehrer/innen, die Schulleitung sowie die Mitarbeiter der Gemeinde und des Polizeireviers teilgenommen.

Untersuchungsverfahren:

Die Verhaltensverbesserung der Kinder und Jugendlichen aus der Risikogruppe während des Schulmonitorings wurde 1996/97-2001/02 in der Mittelschule von Motiejus Schimelionis in Lentvaris, Rajon Trakai, untersucht. Die elektronisch gespeicherten Daten wurden nur zu Gunsten des Kindes gebraucht. Die Konvention des Kinderrechts (2001), das Bildungsgesetz der Republik Litauen (1998), das Projekt des Bildungsgesetzes der RL (2001), das Gesetz zum Datenschutz in der RL (2002 - www.ada.lt), die Vorgabe des Europäischen Parlaments und des Rates für die Bearbeitung der Personendaten gemäß dem Personenschutz (1995/1997) und die im Land gültigen Gesetze wurden beachtet.

Die gesamten Informationen sind vertraulich und nur dem konkreten Kind, seinen Eltern oder Vormündern und dem mit dem Kind arbeitenden Pädagogen bekannt. Damit soll verhindert werden, dass die gespeicherten, personenbezogenen Daten und das Verhalten des Kindes strafbegründend angewandt werden.

Untersuchungsmethoden:

1. Eine *analytische Veralgemeinerung* der mit dem Arbeitsthema verbundenen pädagogischen, psychologischen, rechtlichen u.a. Literatur sowie der Urkunden des Bildungssystems wurde bei der Untersuchung wichtiger Fragen, insbesondere bei der Erarbeitung des theoretischen Grundrisses der Doktorarbeit verwendet.
2. Eine *psychopädagogische Analyse* des Schulmonitorings fand während der individuellen Arbeit mit Kindern aus der Risikogruppe statt. Sie diente dazu, die Qualität des Schulmonitorings als Erziehungshilfe, seine Möglichkeiten und Fehler zu untersuchen.
3. Eine gezielte und systematische *Beobachtung* von Verhaltensveränderungen der in die Untersuchung einbezogenen Kinder wurde elektronisch gespeichert.
4. Es fanden individuelle, aufrichtige und vertrauliche *Gespräche* mit den Kindern aus der Risikogruppe, ihren Eltern und Angehörigen statt. Die dabei erhaltenen Informationen dienten dazu, die gespeicherten Daten zu präzisieren und zu ergänzen.
5. Mit den *Methoden der mathematischen Statistik* wurden die gesammelten Daten bewertet. Die elektronisch gespeicherten Daten wurden mit dem Computerprogramm „Statistical Package for the Social Sciences 10.0.7 for Windows“ (SPSS X, 1984) und PAULA (Bitinas, 1998) bearbeitet.

Neue Untersuchungsergebnisse:

Die Doktorarbeit „Verhaltensverbesserung von Kindern aus Risikogruppe bei der Anwendung eines Schulmonitorings“ ist die erste Untersuchung in

Litauen, die für eine frühe Kinderkriminalprävention in den Erziehungseinrichtungen bestimmt ist. Mit dem Einsatz aktueller Informationstechnologien werden die Vorteile und Perspektiven einer individuellen Kinderkriminalprävention aufgezeigt. Neu ist nach dem Praxistest eines Schulmonitorings, das es mit konkreten empirischen Untersuchungen und den darin realisierten Ergebnissen zu begründen ist.

Theoretische Bedeutung der Untersuchungsergebnisse:

Die Möglichkeiten eines individuellen Schulmonitorings auf das Verhalten von Kindern aus der Risikogruppe wurde in dem Untersuchungsgebiet aufgezeigt. Theoretisch verallgemeinerte Ergebnisse des Monitoringsprojektes wurden nach der individuellen Arbeit mit den Kindern aus der Risikogruppe gewonnen. Es wurden theoretische Schlussfolgerungen gezogen, die die Besonderheiten bei der individuellen Arbeit des Schulmonitorings berücksichtigen und die Möglichkeiten der Erziehung im breiten Sinne von Kindern auf Grund der individuellen Arbeit aufzeigen. Das Verhalten von Kindern ist theoretisch begründet, die Anwendungsvoraussetzungen für verhaltensverbessernde Maßnahmen sowie die Perspektiven und Vorteile des Schulmonitorings sind verallgemeinert.

Praktische Bedeutung der Untersuchungsergebnisse:

Eine praktische Bedeutung haben die Untersuchungsergebnisse für die aktuelle gesellschaftliche Situation. Die Neigung der Kinder zu delinquentem Verhalten wird als wichtige soziale und psychopädagogische Erscheinung untersucht. Die Untersuchungsergebnisse erlauben, Tendenzen im Verhalten der Kinder und Jugendlichen zu erkennen und geben die Möglichkeit, negative Verhaltenstendenzen zu stoppen. Die praktische Bedeutung der Untersuchungsergebnisse wird dadurch unterstrichen, dass eine qualitative Verallgemeinerung der individuellen Erziehungsarbeit vorgestellt und Korrekturmöglichkeiten einer individuellen Arbeit mit den Kindern aus der Risikogruppe aufgezeigt werden, die mit den Schlussfolgerungen der wissenschaftlichen Untersuchung zu begründen sind.

Untersuchungsergebnisse:

Während der Untersuchung von Typen und Charakteren der Kinder aus der Risikogruppe wurden Möglichkeiten einer Verhaltenskorrektur erarbeitet. Sie sind durch Eigenart, Besonderheit, Ungewöhnlichkeit und Individualisierung des Schulmonitorings gekennzeichnet. Bezug nehmend auf die Charakteristiken des Verhaltens der Kinder wird in der Doktorarbeit ein breites Spektrum der Delikte berücksichtigt: Alkoholmissbrauch, Diebstähle, Gewalt, Umwelt- und Eigentumsvernichtung, Herumtreiben, Drogensucht, etc. Das alles ist für die praktische Arbeit nützlich und erlaubt, die Kinder besser zu erkennen,

mit ihnen differenzierter zu arbeiten und die pädagogische Arbeit effektiver einzusetzen. Bei der Untersuchung des Verhaltens werden die problematischen Bereiche deutlicher.

Eine Unterscheidung der untersuchten Kinder und Jugendlichen nach Altersgruppen zeigt, dass Jungen häufiger als Mädchen die Verhaltensnormen verletzen. Bestimmte Straftaten sind für Mädchen weniger oder gar nicht typisch. (Diebstähle von Fahrzeugen, Tragen von Waffen, Spielsucht, Gewalt, Drogen und andere Suchtstoffe). Vorbeugungsmaßnahmen sind daher für Mädchen und Jungen unterschiedlich und individuell einzusetzen.

Eine Unterscheidung nach Altersgruppen und Taten zeigt, dass auf Kinder zwischen 12 und 15 Jahren besonders zu achten ist. 68,76 % der elektronisch gespeicherten Straftaten dieser Altersgruppe entfallen auf Spielsucht, Frechheit, Drogensucht, Gewalt und Diebstähle. Das Verhalten von Kindern aus dieser Altersgruppe ist insbesondere bei der individuellen Arbeit zu beobachten. Eine Auswertung der Daten und Ziele zeigt, dass bei dieser Risikogruppe eine individuelle Arbeit besonders dann notwendig ist, wenn eine Neigung zu Straftaten besteht.

Die Kinder aus der Risikogruppe sind in drei Gruppen einzuteilen:

1. Kinder, die episodisch die Verhaltensformen verletzen (zufällig, episodisch die eine oder andere Verhaltensnorm verletzen).
2. Kinder, die systematisch Verhaltensnormen verletzen (Übertretungen sind mit den Rechtsverletzungen nicht gleichzusetzen). In ihrem Verhalten sind jedoch Rechtsverletzungen zu beobachten. Einige Straftaten wiederholen sich. Besonders deutlich sind aus den gespeicherten Daten folgende Straftaten zu erkennen: Schwänzen von Unterricht, Sucht nach chemischen Stoffen, Drogenmissbrauch, Gewalt gegen und Ausbeutung von Schwächeren, Prügeleien, Diebstähle, Beteiligung an asozialen Gruppen.
3. Delinquent, der Rechtsverletzungen und Straftaten begeht, die nach den Verwaltungsstrafgesetzen und dem Strafgesetzbuch verboten sind und Strafverfahren nach sich ziehen.

Die Untersuchungen der Doktorarbeit zeigen auf, dass das individuelle Herangehen, wie das Prinzip der Erziehung im breiten Sinne, effektiver und wirksamer erst dann ist, wenn der Pädagoge das nahe soziale Umfeld des Kindes berücksichtigt. Um den „Lebenslauf“ des Kindes objektiver kennen zu lernen, sollen möglichst die ersten Zerrütungen im Verhalten, die Momente einer Barriere oder noch tiefere Gründe ermittelt werden. Allein deshalb ist das Schulmonitoring wichtig, weil hier Daten gesammelt sind, die den Lebenslauf des Kindes ausführlich und objektiv darstellen und Soziogramme oder Ekokarten zusammenstellen.

In den Untersuchungen der Doktorarbeit ist festgestellt worden, dass positive Ergebnisse einer Erziehung im breiten Sinne während der individuellen Korrekturarbeit mit den Kindern aus der Risikogruppe leichter zu erreichen sind, wenn der Komplex von pädagogischen Maßnahmen angewandt wird. Er weckt Gefühle des Kindes natürlicher auf, ruft angenehme, freudige, sinnvolle, ruhige Erlebnisse hervor und entwickelt das Verantwortungsgefühl.

Es wurde festgestellt, dass die Kinder, die episodisch die Verhaltensnormen verletzen, oft nicht begreifen, dass sie sich einen Verstoß zuschulden kommen lassen, der ihnen ernste Probleme bereiten kann. Ihr Verstoß ist situativ und kaum bemerkbar. Aufgrund der elektronischen Daten und der gespeicherten Informationen kann jedoch nachgewiesen werden, dass ein großer Einfluss auf die negativen Verhaltensformen der Kinder mit 76,1 Prozent von den episodisch verletzten Verhaltensnormen und von den Problemen und Bestimmungen der Gemeinschaft (15,09 % von fixierten Taten) ausgeht.

Bei den bestimmten psychologischen und sozialen Umständen, deren Entwicklung ohne Hilfe des Monitorings schwer zu bemerken wäre, werden Kinder häufiger gefährdet, Verhaltensnormen zu verletzen. Auf diese Weise entsteht die Gruppe der Kinder, die ständig die Verhaltensformen verletzen. Ihr sozialer Nachteil ist nicht zwangsläufig mit Rechtsverletzungen verbunden, kann aber leicht und schnell zu Straftaten führen. (Ohne den physischen, psychischen Schaden für sich selbst zu analysieren kann der betrunkene Jugendliche Menschen überfallen und verletzen und wer an Geld mangelt, kann stehlen gehen u.ä.)

Die Situation von Kindern mit delinquentem Verhalten ist komplizierter, weil sie schon die Rechtsnorm verletzen oder Straftaten begangen haben. Die Korrekturarbeit mit den Delinquenten ist besonders kompliziert, weil die Probleme des Kindes nur mit Hilfe von Mitarbeitern der Polizei oder des Kinderschutzes gelöst werden können. Die oben erwähnte Arbeit wird durch viele psychologische Voraussetzungen der äußerlichen und innerlichen Entwicklung des Kindes bedingt.

Zusammenfassend ist aufgrund der Möglichkeiten der psychopädagogischen Arbeit mit Kindern aus der Risikogruppe festzustellen, dass das endgültige Verhalten der Kinder erst dann zu verstehen ist, wenn der Entwicklungsprozess abgeklärt wird und die Lebensgeschichte, die Erziehung und die Verhaltensentwicklung erforscht wird.

ROMAS PRAKAPAS
RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ ELGESIO KOREGAVIMAS TAIKANT
MOKYKLINĮ MONITORINGĄ

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, edukologija (07 S)

Tir. 50 egz. 2,25 sp. 1. Užsak. Nr. 02-039
Išleido Vilniaus pedagoginis universitetas, Studentų g. 39, LT-2004 Vilnius
Maketavo ir spausdino VPU leidykla, T. Ševčenkos g. 31, LT-2009 Vilnius
Kaina sutartinė